CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
MACIEJ SZPUNAR
prezentate la 13 septembrie 2018 [1]

Cauza C-70/17

Abanca Corporación Bancaria SA
împotriva
Alberto García Salamanca Santos
[cerere de decizie preliminară formulată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă, Spania)]

„Trimitere preliminară – Directiva 93/13/CEE – Protecția consumatorilor – Clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii – Clauză privind exigibilitatea anticipată a unui contract de împrumut ipotecar – Articolul 6 alineatul (1) – Articolul 7 alineatul (1) – Constatarea caracterului parțial abuziv – Competențele instanței naționale – Aplicarea unei dispoziții de drept național cu caracter supletiv”

și

Cauza C-179/17
Bankia SA
împotriva
Alfonso Antonio Lau Mendoza,
Verónica Yuliana Rodriguez Ramirez

[cerere de decizie preliminară formulată de Juzgado de Primera Instancia nº 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nr. 1 din Barcelona, Spania)]

„Trimitere preliminară – Directiva 93/13/CEE – Protecția consumatorilor – Clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii – Clauză privind exigibilitatea anticipată a unui contract de împrumut ipotecar – Articolul 6 alineatul (1) – Competențele instanței naționale – Aplicarea unei dispoziții de drept național cu caracter supletiv”

Cuprins

I. Introducere 3

II. Cadrul juridic 4

1 Limba originală: franceza.

A. Dreptul Uniunii 4

B. Dreptul spaniol 5

III. Situația de fapt din litigiile principale și întrebările preliminare 7

A. Cauza C-70/17 7

B. Cauza C-179/17 9

IV. Procedura în fața Curții 11

V. Analiză 11

A. Cu privire la admisibilitatea întrebărilor preliminare adresate în cauza C-179/17 11

B. Cu privire la fond în cauzele C-70/17 și C-179/17 13

1. Considerații generale 14

2. Observații introductive 15

3. Evocarea jurisprudenței pertinente 17

a) Cu privire la calificarea de către instanța națională a clauzei contractuale drept clauză abuzivă 17

b) Cu privire la consecințele care trebuie deduse din constatarea caracterului abuziv al unei clauze contractuale 19

1) Regula generală în jurisprudența constantă a Curții: obligația instanței naționale de a înlătura aplicarea unei clauze abuzive fără a avea posibilitatea să modifice conținutul acesteia 19

2) Excepția de la regulă: Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai 21

4. Cu privire la prima întrebare din cauza C-70/17: domeniul de aplicare al constatării caracterului abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată în lumina jurisprudenței prezentate 22

a) Jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) referitoare la regula privind divizibilitatea clauzei 23

1) Interpretarea Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) 23

2) Punctul de vedere concordant al doctrinei majoritare germane 24

b) Clauza în litigiu 25

1) Divizibilitatea clauzei sau modificarea salvatoare a acesteia 25

2) Se păstrează finalitatea clauzei în litigiu, în lumina jurisprudenței Curții, în lipsa referirii la numărul de rate lunare neonorate care permite punerea sa în aplicare? ... 27

5. Cu privire la a doua întrebare din cauza C-70/17 și la prima întrebare din cauza C-179/17: posibilitatea de a continua procedura de executare ipotecară prin aplicarea supletivă a unei dispoziții naționale, precum articolul 693 alineatul 2 din LEC 29

a) Contractele de împrumut ipotecar în discuție pot continua să existe din punct de vedere juridic după eliminarea clauzelor abuzive în litigiu? 30

b) Cu privire la aplicarea supletivă a articolului 693 alineatul 2 din LEC 32

c) Avantajele procedurii de executare ipotecară justifică continuarea executării ipotecare după constatarea caracterului abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată? 33

d) Cu privire la posibilitatea de a informa consumatorul despre avantajele referitoare la continuarea executării ipotecare: Hotărârea Pannon GSM 35

6. Cu privire la a doua și la a treia întrebare din cauza C-179/17 36

C. Observație finală 36

VI. Concluzie 36

I. Introducere

1. Avocatul general Saggio, în Concluziile sale prezentate la 16 decembrie 1999 în cauzele conexate Océano Grupo Editorial și Salvat Editores [2], arăta că Curtea era chemată să se pronunțe pentru prima dată, în acele cauze, cu privire la Directiva 93/13/CEE a Consiliului [3]. Curtea fusese atunci sesizată de o instanță spaniolă cu privire la competența instanței spaniole de a examina din oficiu caracterul abuziv al clauzelor contractuale. De atunci, din câte cunoaștem, Curtea s-a pronunțat de 26 de ori cu privire la interpretarea acestei directive la cererea instanțelor spaniole. O mare parte a acestor cereri este ulterioară Hotărârii Aziz [4], pronunțată la 14 martie 2013, în plină criză economică.

2. Jurisprudența Curții referitoare la Directiva 93/13 a jucat un rol major, chiar hotărâtor în consolidarea pieței interne și a protecției consumatorului urmărită de directiva menționată, care constituie în prezent un element indispensabil al protecției consumatorilor în Uniunea Europeană în viața de zi cu zi. Această activitate jurisprudențială a fost și este încă realizată în strânsă cooperare nu numai cu instanțele spaniole, ci și cu instanțele a numeroase alte state membre.

3. În prezentele cauze, cererile de decizie preliminară au din nou ca obiect interpretarea Directivei 93/13. Tribunal Supremo (Curtea Supremă, Spania) și Juzgado de Primera Instancia nº 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nr. 1 din Barcelona, Spania) ridică printre altele problema compatibilității jurisprudenței Tribunal Supremo (Curtea Supremă) referitoare la interpretarea clauzelor privind exigibilitatea anticipată cu sistemul de protecție a consumatorilor instituit de această directivă.

4. Prin intermediul întrebărilor formulate, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) solicită în esență Curții să stabilească dacă dreptul Uniunii se opune unei jurisprudențe naționale care permite instanței naționale să remedieze nulitatea unei clauze privind exigibilitatea anticipată prin modificarea acestei clauze și prin înlocuirea părții modificate a acesteia cu o dispoziție de drept național, pentru a permite

2 C-240/98-C-244/98, EU:C:1999:620, punctul 1.

3 Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273).

4 C-415/11, EU:C:2013:164.

instituțiilor financiare să continue procedura specială de executare a unui imobil ipotecat (denumită în continuare „procedura de executare ipotecară”), în măsura în care această procedură ar fi mai favorabilă consumatorului debitor decât executarea unei hotărâri de condamnare pronunțate în cadrul procedurii pe fond.

5. Curtea s-a pronunțat deja în mai multe rânduri cu privire la aceste aspecte, iar jurisprudența sa în această privință este nu numai consacrată și aplicată de mai mulți ani în statele membre, ci și bine cunoscută de consumatorul Uniunii. Prin urmare, aceasta trebuie să decidă dacă dorește să infirme jurisprudența respectivă sau să o confirme [5].

II. Cadrul juridic

A. Dreptul Uniunii

6. Din cel de al patrulea considerent al Directivei 93/13 reiese că „statele membre au responsabilitatea de a se asigura că contractele încheiate cu consumatorii nu conțin clauze abuzive”.

7. Articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 prevede:

„Dispozițiile prezentei directive nu se aplică clauzelor contractuale care reflectă acte cu putere de lege sau norme administrative obligatorii […]”

8. Articolul 3 alineatele (1) și (2) din această directivă prevede:

„(1) O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.

(2) Se consideră întotdeauna că o clauză nu s-a negociat individual atunci când a fost redactată în prealabil, iar, din acest motiv, consumatorul nu a avut posibilitatea de a influența conținutul clauzei, în special în cazul unui contract de adeziune.”

9. Articolul 4 din directiva menționată are următorul cuprins:

„(1) Fără să aducă atingere articolului 7, caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde.

(2) Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește nici definirea obiectului contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil.”

5 Pentru o imagine de ansamblu asupra problematicii juridice aflate la baza cererilor de decizie preliminară formulate în cauzele C-92/16, C-167/16, C-486/16, C-70/17 și C-179/17, facem trimitere la Concluziile noastre prezentate în cauza C-486/16, precum și în cauzele C-92/16 și C-167/16.

10. Articolul 6 alineatul (1) din aceeași directivă are următorul cuprins:

„Statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor [a se citi «de către un profesionist»], în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze [a se citi «potrivit dispozițiilor sale»], în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive."

11. Articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede:

„Statele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficace pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori [a se citi «de către profesioniști»]."

B. Dreptul spaniol

12. Articolul 1011 du Código Civil (Codul civil) prevede:

„Orice persoană care, în executarea obligațiilor sale, săvârșește un dol, o neglijență ori cauzează o întârziere sau nu respectă, în orice mod, termenii obligațiilor menționate este ținută să repare prejudiciul care rezultă din aceasta."

13. Articolul 1124 din Codul civil prevede:

„Posibilitatea de a rezilia contractul este considerată implicită în contractele sinalagmatice, în cazul în care una dintre părți nu își îndeplinește obligațiile.

Partea prejudiciată poate alege între a solicita executarea obligației și rezilierea contractului, cu repararea prejudiciului și plata de dobânzi în ambele cazuri. Aceasta poate solicita, de asemenea, rezilierea chiar și după ce a optat pentru executarea obligației, în cazul în care aceasta din urmă nu este posibilă.

Instanța admite rezilierea solicitată în cazul în care nu există motive întemeiate care o autorizează să acorde un termen."

14. Potrivit articolului 552 alineatul 1 din Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil (Legea 1/2000 privind Codul de procedură civilă) din 7 ianuarie 2000[6], în versiunea aplicabilă litigiilor principale (denumită în continuare „LEC"), referitor la controlul din oficiu al clauzelor abuzive:

„Instanța examinează din oficiu dacă o clauză care figurează în unul dintre titlurile executorii prevăzute la articolul 557 alineatul 1 poate fi calificată drept abuzivă. Dacă aceasta consideră că una dintre aceste clauze poate fi calificată astfel, ascultă părțile în termen de 15 zile. După ascultarea părților, instanța se pronunță în termen de 5 zile lucrătoare, conform dispozițiilor articolului 561 alineatul 1 punctul 3."

6 BOE nr. 7 din 8 ianuarie 2000, p. 575.

15. Articolul 557 din LEC are următorul cuprins:

„1. Atunci când executarea se dispune pentru titlurile prevăzute la articolul 517 alineatul 2 punctele 4, 5, 6 și 7, precum și pentru alte documente care au forță executorie prevăzute la articolul 517 alineatul 2 punctul 9, debitorul urmărit se poate opune acesteia, în termenele și formele prevăzute la articolul anterior, numai în cazul în care invocă unul dintre următoarele motive:

[…]

7° Titlul conține clauze abuzive.

2. În cazul în care se formulează contestația prevăzută la alineatul anterior, grefierul instanței suspendă executarea printr-o măsură de organizare a procedurii.”

16. Potrivit articolului 561 alineatul 1 punctul 3 din LEC:

„Atunci când se constată caracterul abuziv al uneia sau al mai multor clauze, ordonanța adoptată stabilește consecințele acestui caracter, fie declarând că executarea este nefondată, fie încuviințând executarea fără aplicarea clauzelor considerate abuzive.”

17. Potrivit articolului 693 alineatul 2 din LEC, referitor la exigibilitatea anticipată a datoriilor cu plată fracționată:

„Se poate solicita întreaga sumă datorată cu titlu de capital și de dobânzi dacă s-a convenit declararea exigibilității integrale în cazul neplății a cel puțin trei rate lunare sau în cazul neplății unui număr de rate care echivalează cu neîndeplinirea de către debitor a obligației sale de plată pentru o perioadă cel puțin egală cu trei luni și cu condiția ca această clauză să fie inclusă în actul de constituire a creditului și în registrul corespunzător.”

18. Articolul 695 din LEC, cu privire la contestația la executarea ipotecară, are următorul cuprins:

„1. În procedurile reglementate în prezentul capitol, contestația la executare formulată de debitorul urmărit nu este admisă decât dacă se întemeiază pe următoarele motive:

[…]

4° Caracterul abuziv al unei clauze contractuale care constituie temeiul executării sau care a determinat suma exigibilă.

2. În cazul introducerii contestației prevăzute la alineatul precedent, grefierul instanței procedează la suspendarea executării și citează părțile pentru a compărea în fața instanței care a dat ordonanța de executare. Citarea trebuie să aibă loc cu cel puțin 15 zile înaintea ședinței în cauză. În cadrul acestei ședințe, instanța ascultă părțile, examinează înscrisurile prezentate și adoptă decizia adecvată, sub forma unei ordonanțe, în cursul celei de a doua zile.

3. […]

În cazul în care este reținut al patrulea motiv [prevăzut la alineatul 1 al prezentului articol], se va dispune încetarea executării atunci când aceasta se întemeiază pe respectiva clauză contractuală. În toate celelalte cazuri, se va dispune continuarea executării cu înlăturarea clauzei abuzive.

[…]”

19. Directiva 93/13 a fost transpusă în ordinea juridică spaniolă prin Ley 7/1998 sobre condiciones generales de la contratación (Legea 7/1998 privind condițiile generale ale contractelor) din 13 aprilie 1998 [7] și prin Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (Decretul legislativ regal 1/2007 privind reformarea Legii generale pentru protecția consumatorilor și a utilizatorilor și a altor legi complementare) din 16 noiembrie 2007 [8].

20. Potrivit articolului 83 din Decretul legislativ regal 1/2007, astfel cum a fost modificat prin Legea 3/2014 din 27 martie 2014 [9]:

„Clauzele abuzive sunt nule de plin drept și sunt considerate nescrise. În acest scop, instanța, după consultarea părților, constată nulitatea clauzelor abuzive incluse în contract, care va continua totuși să creeze obligații pentru părți potrivit dispozițiilor sale, în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive."

III. Situația de fapt din litigiile principale și întrebările preliminare

21. Faptele pertinente din litigiile principale, astfel cum reies din deciziile de trimitere, pot fi rezumate după cum urmează.

A. Cauza C-70/17

22. La 30 mai 2008, domnul Alberto García Salamanca Santos și doamna Verónica Varela au obținut un împrumut cu garanție ipotecară asupra locuinței lor de la Abanca Corporación Bancaria SA (denumită în continuare „Abanca"). Acest împrumut, în valoare de 100 000 de euro și acordat pentru o perioadă de treizeci de ani, era rambursabil în 360 de rate lunare.

23. În conformitate cu clauza 6 bis din contractul de împrumut, referitoare la exigibilitatea anticipată, în cazul neplății oricărei rate scadente reprezentând dobânzi sau capital, creditorul ipotecar putea să considere împrumutul exigibil și să solicite în instanță plata întregului capital, majorat cu dobânzi de întârziere, cu costuri și cu cheltuieli de judecată.

24. Domnul García Salamanca Santos a inițiat o procedură având ca obiect anularea mai multor clauze din contractul de împrumut, printre care clauza 6 bis, pentru motivul caracterului lor abuziv. Instanța de prim grad de jurisdicție a admis parțial această cerere și a anulat printre altele clauza în litigiu. Această decizie a fost confirmată în apel de Audiencia Provincial (Curtea Provincială, Spania) din Pontevedra.

25. Sesizată cu recurs de către Abanca, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) arată că aspectele în litigiu privesc problema dacă clauza privind exigibilitatea anticipată care figurează în contractele de împrumut cu garanție ipotecară încheiate cu consumatorii este abuzivă, precum și întinderea invalidității care decurge din constatarea caracterului abuziv. Astfel, instanța de trimitere exprimă îndoieli în ceea ce privește posibilitatea de a constata caracterul parțial abuziv al acestei clauze. Aceste îndoieli privesc printre altele interpretarea clauzelor privind exigibilitatea anticipată în cadrul propriei jurisprudențe, care permite aplicarea supletivă a unei reglementări naționale, precum articolul 693 alineatul 2 din LEC, pentru a putea fi continuată executarea ipotecară.

7 BOE nr. 89 din 14 aprilie 1998, p. 12304.

8 BOE nr. 287 din 30 noiembrie 2007, p. 49181.

9 BOE nr. 76 din 28 martie 2014, p. 26967.

26. Astfel, din decizia de trimitere reiese că prin hotărârea din 23 decembrie 2015 [10], confirmată prin hotărârea din 18 februarie 2016 [11], Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a considerat că, pentru ca clauzele privind exigibilitatea anticipată să fie valide, gravitatea neexecutării ar trebui apreciată în funcție de durata și de valoarea împrumutului, iar cumpărătorul ar trebui să aibă posibilitatea să evite aplicarea acestora printr-un comportament restitutoriu diligent. Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a precizat însă că executarea ipotecară poate continua în cazul în care posibilitatea de a declara exigibilitatea împrumutului nu a fost utilizată în mod abuziv, având în vedere avantajele pe care procedura specială le conferă consumatorului.

27. În această privință, instanța de trimitere arată că, în dreptul spaniol, atunci când, în cadrul unui contract de împrumut cu garanție ipotecară, debitorul nu își îndeplinește obligația de rambursare a sumei primite, creditorul poate iniția fie o procedură pe fond [12], fie o procedură de executare ipotecară [13]. Aceasta precizează că procedura de executare ipotecară este mai favorabilă pentru debitorul consumator decât cea care constă în suspendarea executării ipotecare [14]. Atunci când aceasta din urmă este pronunțată, consumatorul este obligat să recurgă la procedura pe fond. Or, potrivit instanței menționate, inițierea acestei proceduri în vederea declarării rezilierii împrumutului ipotecar ca urmare a neîndeplinirii obligațiilor de către debitor, în conformitate cu articolul 1124 din Codul civil (posibilitate legală, iar nu contractuală), ar avea efecte prejudiciabile pentru consumator, în special „obligarea acestuia la plata cheltuielilor de judecată acumulate atât în procedura pe fond, cât și în procedura de executare și majorarea dobânzilor de întârziere pe durata procedurii pe fond”.

28. În aceste împrejurări, Tribunal Supremo (Curtea Supremă), după ascultarea părților, a decis, prin hotărârea din 8 februarie 2017, primită la grefa Curții la 9 februarie 2017, să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că recunoaște posibilitatea ca o instanță națională, cu ocazia aprecierii caracterului abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată incluse într-un contract de împrumut ipotecar încheiat cu un consumator și care prevede exigibilitatea pentru neplata unei [singure] rate, pe lângă alte situații de neplată a mai multor rate, să constate caracterul abuziv numai în ceea ce privește partea sau situația privind neplata unei rate și să mențină validitatea clauzei privind exigibilitatea anticipată, ca urmare a neplății mai multor rate, care este prevăzută cu titlu general în cuprinsul clauzei, indiferent de faptul că analiza concretă a validității sau a caracterului abuziv trebuie amânată până la momentul exercitării posibilității [de declarare a exigibilității anticipate a împrumutului]?

2) O instanță națională are posibilitatea, în conformitate cu Directiva 93/13 – după ce a constatat caracterul abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată a unui contract de împrumut sau de credit cu garanție ipotecară –, să aprecieze că aplicarea supletivă a unei norme de drept național, cu toate că prevede inițierea sau continuarea procedurii de executare împotriva

10 Hotărârea nr. 705/2015 (ES:TS:2015:5618).

11 Hotărârea nr. 79/2016 (ES:TS:2016:626).

12 Din decizia de trimitere reiese că, în procedura pe fond, bazată pe articolul 1124 din Codul civil, creditorul poate solicita rezilierea contractului ca urmare a nerespectării de către debitor a obligațiilor sale. Această reziliere conduce la restituirea reciprocă a prestațiilor sau la executarea silită a contractului, aceasta implicând exigibilitatea tuturor sumelor neachitate, majorate cu dobânzile aferente. Hotărârea definitivă pronunțată în procedura pe fond poate face obiectul executării, în cadrul căreia pot fi puse sub sechestru sau scoase la licitație toate bunurile debitorului, inclusiv locuința sa principală.

13 Instanța de trimitere arată că procedura de executare ipotecară este preferată de bănci deoarece este mai rapidă și le scutește de obligația de a constitui provizioane pentru creanța neplătită pe o perioadă îndelungată.

14 Tribunal Supremo (Curtea Supremă) arată că aceste avantaje pentru debitorul consumator, în cadrul procedurii de executare ipotecară a locuinței obișnuite, sunt prevăzute la articolul 693 alineatul 3, la articolul 579 alineatul 2 și la articolul 682 alineatul 2 din LEC. Din aceste dispoziții ar rezulta că executarea ipotecară permite urmărirea și înstrăinarea prin licitație a bunului ipotecat care servește drept garanție pentru rambursarea împrumutului. Dacă acest bun ipotecat reprezintă locuința principală a debitorului consumator, normele care reglementează executarea ipotecară prevăd o serie de beneficii sau avantaje pentru a permite debitorului să își păstreze locuința sau, cel puțin, pentru a diminua prejudiciul debitorului referitor la înstrăinarea locuinței sale. Aceste avantaje prevăzute în favoarea debitorului atunci când executarea are loc în cadrul procedurii de executare ipotecară nu sunt aplicabile în cadrul unei proceduri de executare de drept comun (neipotecară) a unei hotărâri pronunțate în cadrul procedurii pe fond.

consumatorului, este mai favorabilă pentru acesta decât suspendarea respectivei proceduri speciale de executare ipotecară și autorizarea creditorului să solicite rezilierea contractului de împrumut sau de credit sau plata sumelor datorate și executarea ulterioară a hotărârii de condamnare, fără avantajele pe care această procedură specială de executare ipotecară le presupune pentru consumator?”

B. Cauza C-179/17

29. La 22 iunie 2005, instituția bancară Bankia SA, creditor urmăritor în litigiul principal, și domnul Alfonso Antonio Lau Mendoza, precum și doamna Verónica Yuliana Rodríguez Ramírez, debitori urmăriți, au încheiat un contract de împrumut ipotecar în valoare de 188 000 de euro pentru vânzarea unui imobil care constituie reședința lor principală, a cărui durată a fost stabilită, după novațiunea contractului, la 37 de ani.

30. Potrivit clauzei 6 bis din contractul de împrumut ipotecar, intitulată „Rezilierea anticipată la inițiativa instituției de credit”:

„În pofida duratei stipulate a prezentului contract, banca creditoare poate declara împrumutul exigibil, considerând contractul reziliat, iar datoria ca fiind exigibilă anticipat în întregime, în special în cazul neplății la scadență a uneia, [a] mai multor sau [a] tuturor ratelor stabilite în cea de a doua clauză [referitoare la amortizare].”

31. În urma neplății a 36 de rate lunare de către debitori, Bankia a depus la instanța de trimitere o cerere de executare ipotecară a bunului ipotecat ca garanție a plății împrumutului acordat.

32. Juzgado de Primera Instancia nº 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nr. 1 din Barcelona, Spania) ridică problema consecințelor constatării caracterului abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată în cadrul unei proceduri de executare ipotecară, în special în lumina jurisprudenței recente a Tribunal Supremo (Curtea Supremă). Astfel, această jurisprudență permite continuarea executării ipotecare în pofida constatării caracterului abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată, care constituie temeiul acestei proceduri. Instanța de trimitere arată că trebuie să respecte jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în calitate de supliment al ordinii juridice spaniole, însă este obligată în același timp să se conformeze dreptului Uniunii, astfel cum este interpretat de Curte.

33. În cererea sa de decizie preliminară, instanța de trimitere evocă anumite probleme juridice care, în opinia sa, pot fi deosebit de importante în vederea răspunsurilor care urmează să fie date la întrebările adresate în prezentele cauze. Aceste probleme juridice privesc, pe de o parte, lipsa certitudinii în ceea ce privește succesul acțiunii pe fond întemeiate pe articolul 1124 din Codul civil [15]. În această privință, instanța menționată precizează că, până în prezent, jurisprudența constantă și consacrată a Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a statuat că articolul 1124 din Codul civil – aplicabil numai obligațiilor sinalagmatice – nu poate fi aplicat contractelor de împrumut ipotecar (contract real unilateral). Prin urmare, instanța de trimitere consideră că acțiunea pe fond referitoare la un contract de împrumut ipotecar întemeiată pe articolul 1124 din Codul civil ar trebui respinsă de instanța națională [16]. Totuși, instanța de trimitere insistă asupra faptului că, chiar dacă Tribunal Supremo (Curtea Supremă) ar

15 Această instanță precizează totuși că, în mod evident, nu solicită Curții să analizeze corectitudinea sau exactitatea jurisprudenței Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în materia contractelor de împrumut [ipotecar] și nici să stabilească dacă posibilitatea de reziliere prevăzută la articolul 1124 din Codul civil este sau nu este aplicabilă acestor contracte: ea nu face decât să furnizeze informații cu privire la poziția Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în acest domeniu și solicită Curții să examineze dacă jurisprudența în discuție (referitoare la continuarea executării ipotecare în pofida caracterului abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată) este contrară Directivei 93/13 prin faptul că nu evaluează în mod adecvat avantajele și inconvenientele pe care le implică pentru consumator suspendarea executării, continuarea acesteia sau utilizarea unei proceduri pe fond.

16 A se vedea punctul 26 din prezentele concluzii.

decide să precizeze această jurisprudență și să admită aplicarea acestui articol în privința împrumuturilor ipotecare [17], o eventuală respingere a cererii de reziliere nu poate fi exclusă în cazul în care instanța ar considera justificată acordarea unui termen debitorului pentru a executa obligația, astfel cum permite în mod expres articolul 1124 din Codul civil [18].

34. Pe de altă parte, instanța de trimitere arată că aplicarea cu titlu supletiv a articolului 693 alineatul 2 din LEC este contrară jurisprudenței Curții. Astfel, pentru această instanță este clar că contractul de împrumut poate exista în continuare fără clauza privind exigibilitatea anticipată și că această dispoziție nu poate fi aplicată cu titlu supletiv, din moment ce „condiția esențială pentru aplicarea acesteia", respectiv „existența în contract a unui acord între părți privind exigibilitatea anticipată care a fost, tocmai, declarat abuziv nu este îndeplinită" [19]. Această instanță apreciază, în consecință, că, dacă aceste aspecte nu sunt examinate în cadrul prezentei trimiteri preliminare, îndoielile pe care le are în ceea ce privește posibilitatea de a continua executarea ipotecară în litigiul principal ar continua să existe și noi întrebări preliminare ar putea fi adresate.

35. În aceste condiții, Juzgado de Primera Instancia nº 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nr. 1 din Barcelona, Spania), a decis, prin hotărârea din 30 martie 2017, primită la grefa Curții la 10 aprilie 2017, să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) O jurisprudență (hotărârea Tribunal Supremo [Curtea Supremă] din 18 februarie 2016) potrivit căreia, în pofida caracterului abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată și a faptului că aceasta constituie temeiul cererii de executare, procedura de executare ipotecară nu trebuie să înceteze, deoarece este mai avantajoasă pentru consumator, având în vedere că, în contextul unei posibile executări a unei hotărâri pronunțate în cadrul unei proceduri pe fond întemeiate pe articolul 1124 din Codul civil, consumatorul nu ar putea beneficia de privilegiile procedurale specifice executării ipotecare, cu toate că jurisprudența respectivă nu ia în considerare faptul că, potrivit unei jurisprudențe constante a Tribunal Supremo [Curtea Supremă] însuși, articolul 1124 din Codul civil (prevăzut pentru contractele care dau naștere unor obligații reciproce) nu este aplicabil în ceea ce privește contractul de împrumut, deoarece acesta reprezintă un contract real și unilateral care este încheiat numai după transferul banilor și care, prin urmare, creează obligații numai pentru împrumutat, iar nu pentru împrumutător (creditor), astfel încât, dacă se aplică această jurisprudență a Tribunal Supremo în cadrul procedurii pe fond, consumatorul ar putea obține o hotărâre de respingere a cererii de reziliere și de reparare a prejudiciului și nu s-ar mai putea susține că continuarea procedurii de executare ipotecară este mai avantajoasă pentru el, se opune articolelor 6 și 7 din Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii?

2) În cazul în care se admite aplicabilitatea articolului 1124 din Codul civil în ceea ce privește contractele de împrumut sau contractele de credit, în general, o jurisprudență precum cea menționată, care nu ia în considerare, pentru a stabili dacă pentru consumator este mai avantajoasă continuarea procedurii de executare ipotecară sau dacă este mai prejudiciabilă inițierea unei proceduri pe fond întemeiate pe articolul 1124 din Codul civil, faptul că, în cadrul acestei proceduri, cererea de reziliere a contractului și de reparare a prejudiciului poate fi respinsă dacă instanța aplică prevederile articolului 1124 din Codul civil, conform căruia «[i]nstanța admite rezilierea solicitată în cazul în care nu există motive întemeiate care o autorizează să acorde un termen», având în vedere faptul că, tocmai în contextul contractelor de împrumut și de credit

17 Aceasta precizează totuși că este vorba despre o eventualitate pentru care nu există deocamdată indicii jurisprudențiale dincolo de trimiterea preliminară a Tribunal Supremo (Curtea Supremă), care omite să se pronunțe cu privire la acest aspect.

18 În această privință, instanța menționată amintește că articolul 1101 din Codul civil, care privește cererea de despăgubiri pentru întârziere sau pentru neexecutare, însă nu prevede rezilierea contractului, ar putea fi aplicabil. Această dispoziție ar putea fundamenta numai declararea sau constatarea neexecutării obligației de plată, precum și obligarea la repararea prejudiciilor cauzate efectiv prin această neexecutare, care, prin urmare, nu ar corespunde rambursărilor viitoare, ci numai rambursărilor neefectuate și datorate efectiv.

19 A se vedea nota de subsol 21 din Concluziile noastre prezentate în cauza C-486/16.

ipotecar încheiate pe durată îndelungată (20 sau 30 de ani) pentru achiziționarea de locuințe, este posibil ca instanțele să aplice acest motiv de respingere, în special în cazul în care neîndeplinirea efectivă a obligației de plată nu a fost foarte gravă, se opune articolelor 6 și 7 din Directiva 93/13?

3) În cazul în care se admite că este mai avantajos pentru consumator ca procedura de executare ipotecară să continue, împreună cu efectele exigibilității anticipate, o jurisprudență precum cea menționată, care aplică cu titlu supletiv o normă legală (articolul 693 alineatul 2 din [LEC]), în pofida faptului că contractul poate continua să existe fără clauza privind exigibilitatea anticipată, și care conferă efecte articolului respectiv, cu toate că nu este îndeplinită condiția sa fundamentală – existența în contract a unei clauze valide și eficace privind exigibilitatea anticipată, care a fost declarată abuzivă, nulă și nevalidă –, se opune articolelor 6 și 7 din Directiva 93/13?"

IV. Procedura în fața Curții

36. Prin Ordonanța președintelui Curții din 16 martie 2017, cererea Tribunal Supremo (Curtea Supremă) de judecare a cauzei C-70/17 potrivit procedurii accelerate prevăzute la articolul 105 alineatul (1) din Regulamentul de procedură al Curții a fost respinsă. Prin Decizia președintelui Curții din 24 octombrie 2017, cauzele C-92/16, C-167/16, C-486/16, C-70/17 și C-179/17 au beneficiat de o examinare coordonată.

37. Abanca, guvernele spaniol și polonez, precum și Comisia Europeană au prezentat observații scrise în cauza C-70/17, iar Bankia, guvernele spaniol și maghiar, precum și Comisia au prezentat observații scrise în cauza C-179/17.

38. Prin Decizia din 20 februarie 2018, Curtea, în conformitate cu articolul 29 alineatul (1) din Regulamentul de procedură, a hotărât să trimită cele două cauze în fața Marii Camere în aceeași compunere și, în conformitate cu articolul 77 din regulamentul menționat, a organizat o ședință comună pentru aceste cauze.

39. Abanca, Bankia, guvernul spaniol, precum și Comisia au prezentat observații orale în cadrul ședinței comune care a avut loc la 15 mai 2018.

V. Analiză

A. Cu privire la admisibilitatea întrebărilor preliminare adresate în cauza C-179/17

40. Înainte de a aborda analiza pe fond, guvernul spaniol, în observațiile sale scrise, contestă admisibilitatea trimiterii preliminare în cauza C-179/17. Acest guvern susține că obiectivul urmărit de trimiterea menționată este acela de a completa cadrul juridic expus de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în cauza C-70/17. În această privință, el arată, în primul rând, că obiectul unei întrebări preliminare este interpretarea normelor dreptului Uniunii. Or, întrebările adresate de instanța de trimitere ar privi numai interpretarea normelor de drept național. În al doilea rând, guvernul spaniol arată că instanța de trimitere repune în discuție aprecierea în drept a normelor dreptului național realizată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), în condițiile în care această instanță este instanța supremă în toate ordinile jurisdicționale responsabilă cu interpretarea dreptului național, astfel încât, în temeiul articolului 123 alineatul 1 din Constituția spaniolă și al articolului 1 alineatul 6 din Codul civil, jurisprudența sa completează ordinea juridică spaniolă. În sfârșit, în al treilea rând, guvernul spaniol nu vede în ce măsură ar fi aplicabile articolele 6 și 7 din Directiva 93/13 pentru a examina eventuala eroare pe care Tribunal Supremo (Curtea Supremă) ar fi putut sau nu să o săvârșească în ceea ce privește analiza și interpretarea cadrului juridic național spaniol.

41. În această privință, ni se pare oportun să amintim principiile referitoare la competența Curții și la admisibilitatea întrebărilor preliminare în temeiul articolului 267 TFUE.

42. În primul rând, este consacrat faptul că procedura instituită prin articolul 267 TFUE este un instrument de cooperare între Curte și instanțele naționale, prin intermediul căruia Curtea furnizează celor din urmă elementele de interpretare a dreptului Uniunii care le sunt necesare pentru soluționarea litigiului cu care sunt învestite [20]. Această procedură are drept scop să contribuie direct și reciproc la elaborarea unei hotărâri în vederea asigurării aplicării uniforme a dreptului Uniunii în toate statele membre [21].

43. Potrivit formulei consacrate de Curte, în cadrul acestei cooperări judiciare, numai instanțele naționale sesizate cu soluționarea litigiului și care trebuie să își asume răspunderea pentru hotărârea judecătorească ce urmează a fi pronunțată au competența să aprecieze, luând în considerare particularitățile cauzei, atât necesitatea unei decizii preliminare pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și pertinența întrebărilor pe care le adresează Curții [22]. În consecință, în cazul în care întrebările adresate privesc interpretarea dreptului Uniunii, Curtea este, în principiu, obligată să se pronunțe [23].

44. Curtea a indicat de asemenea că întrebările privind dreptul Uniunii beneficiază de o *prezumție de pertinență*. Respingerea de către Curte a unei cereri formulate de o instanță națională este posibilă numai dacă este evident că interpretarea solicitată a dreptului Uniunii nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul litigiului principal, atunci când problema este de natură ipotetică sau atunci când Curtea nu dispune de elementele de fapt și de drept necesare pentru a răspunde în mod util la întrebările care îi sunt adresate [24].

45. În al doilea rând, arătăm că Curtea a statuat în mod repetat că instanțele naționale au *cea mai largă* posibilitate de a sesiza Curtea cu o chestiune de interpretare a dispozițiilor pertinente ale dreptului Uniunii [25] și că o normă de drept național nu poate împiedica o instanță națională să utilizeze această posibilitate [26], această posibilitate transformându-se în obligație pentru instanțele de ultim grad de jurisdicție, sub rezerva excepțiilor recunoscute de jurisprudența Curții [27]. *Atât această posibilitate, cât și această obligație* sunt, astfel, inerente sistemului de cooperare între instanțele naționale și Curte, stabilit prin articolul 267 TFUE, și funcțiilor de instanță însărcinată cu aplicarea dreptului Uniunii încredințate de această dispoziție instanțelor naționale [28].

20 A se vedea Ordonanța din 26 ianuarie 1990, Falciola (C-286/88, EU:C:1990:33, punctul 7), Hotărârea din 16 iulie 1992, Meilicke (C-83/91, EU:C:1992:332, punctul 22), Hotărârea din 27 noiembrie 2012, Pringle (C-370/12, EU:C:2012:756, punctul 83), și Hotărârea din 20 decembrie 2017, Global Starnet (C-322/16, EU:C:2017:985, punctul 65).

21 A se vedea Hotărârea din 1 decembrie 1965, Schwarze (16/65, EU:C:1965:117), și Ordonanța din 5 martie 1986, Wünsche (69/85, EU:C:1986:104, punctul 12).

22 A se vedea Hotărârea din 29 noiembrie 1978, Redmond (83/78, EU:C:1978:214, punctul 25), Hotărârea din 21 aprilie 1988, Pardini (338/85, EU:C:1988:194), Hotărârea din 4 iulie 2006, Adeneler și alții (C-212/04, EU:C:2006:443, punctul 41), precum și Hotărârea din 7 martie 2018, Santoro (C-494/16, EU:C:2018:166, punctul 20).

23 A se vedea Hotărârea din 18 octombrie 1990, Dzodzi (C-297/88 și C-197/89, EU:C:1990:360, punctul 35), Hotărârea din 15 decembrie 1995, Bosman (C-415/93, EU:C:1995:463, punctul 59), Hotărârea din 22 noiembrie 2005, Mangold (C-144/04, EU:C:2005:709, punctul 35), precum și Hotărârea din 6 martie 2018, SEGRO și Horváth (C-52/16 și C-113/16, EU:C:2018:157, punctul 42).

24 A se vedea Ordonanța din 26 ianuarie 1990, Falciola (C-286/88, EU:C:1990:33, punctul 8), Hotărârea din 5 decembrie 2006, Cipolla și alții (C-94/04 și C-202/04, EU:C:2006:758, punctul 25), Hotărârea din 28 februarie 2012, Inter-Environnement Wallonie și Terre wallonne (C-41/11, EU:C:2012:103, punctul 35), precum și Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 35).

25 A se vedea Hotărârea din 16 ianuarie 1974, Rheinmühlen-Düsseldorf (166/73, EU:C:1974:3, punctul 3), Hotărârea din 16 decembrie 2008, Cartesio (C-210/06, EU:C:2008:723, punctul 88), Hotărârea din 22 iunie 2010, Melki și Abdeli (C-188/10 și C-189/10, EU:C:2010:363, punctul 41), precum și Hotărârea din 5 aprilie 2016, PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, punctul 32).

26 A se vedea Hotărârea din 5 aprilie 2016, PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, punctul 32). Această cauză privea printre altele o dispoziție de drept național care împiedica o secție a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție să se adreseze cu titlu preliminar Curții atunci când nu împărtășea orientarea definită printr-o decizie a plenului acestei instanțe.

27 A se vedea în acest sens Hotărârea din 6 octombrie 1982, Cilfit și alții (283/81, EU:C:1982:335, punctul 21), Hotărârea din 27 iunie 1991, Mecanarte (C-348/89, EU:C:1991:278, punctul 42), precum și Hotărârea din 5 aprilie 2016, PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, punctul 32).

28 A se vedea Hotărârea din 5 aprilie 2016, PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, punctul 33), și Hotărârea din 6 martie 2018, SEGRO și Horváth (C-52/16 și C-113/16, EU:C:2018:157, punctul 48).

46. În al treilea rând, amintim, astfel cum a statuat Curtea în mai multe rânduri, că existența în dreptul intern a unei norme potrivit căreia instanțele care nu sunt de ultim grad de jurisdicție sunt ținute de aprecierea în drept efectuată de o instanță de grad superior nu poate, în sine, să le priveze de posibilitatea amintită [29]. Pe de altă parte, Curtea a statuat de asemenea că instanța care nu se pronunță în ultimă instanță *trebuie să fie liberă*, în special în cazul în care consideră că aprecierea juridică efectuată de instanța de grad superior ar putea să o determine să pronunțe o hotărâre contrară dreptului Uniunii, să sesizeze Curtea cu întrebările care o preocupă [30]. În consecință, o instanță națională sesizată cu o cauză, atunci când consideră că, în cadrul acesteia, se invocă o chestiune privind interpretarea dreptului Uniunii, are posibilitatea sau obligația, după caz, de a se adresa Curții cu titlu preliminar, *fără ca această posibilitate sau această obligație să poată fi împiedicată de norme naționale de natură legislativă sau jurisprudențială* [31].

47. Pentru a reveni la prezenta cauză, apreciem că cele trei întrebări, astfel cum au fost formulate, privesc în mod clar interpretarea articolelor 6 și 7 din Directiva 93/13. Prin urmare, prezumția de pertinență de care beneficiază cererea de decizie preliminară în cauza C-179/17 nu este răsturnată de obiecțiile prezentate de guvernul spaniol. În plus, ținând seama de faptul că Juzgado de Primera Instancia nº 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nr. 1 din Barcelona, Spania) are îndoieli cu privire la aprecierea în drept efectuată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), care ar putea să îl conducă la a pronunța o hotărâre contrară dreptului Uniunii, acesta are posibilitatea de a sesiza Curtea și de a-i adresa întrebările pe care le consideră pertinente.

48. În aceste condiții, în lumina principiilor referitoare la competența Curții și la admisibilitatea întrebărilor preliminare în temeiul articolului 267 TFUE, amintite la punctele precedente și invocate în mai multe rânduri de Curte de la instituirea contenciosului preliminar, nu vedem niciun obstacol în calea pronunțării de către Curte a unei hotărâri în prezenta cauză prin care să interpreteze dispozițiile Directivei 93/13. În consecință, considerăm că cererea de decizie preliminară în cauza C-179/17 este admisibilă.

B. Cu privire la fond în cauzele C-70/17 și C-179/17

49. Deși întrebările preliminare adresate de instanțele de trimitere în prezentele cauze au fost ridicate în două proceduri naționale diferite [32], cele două cereri de decizie preliminară, formulate de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) (cauza C-70/17) și de Juzgado de Primera Instancia nº 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nr. 1 din Barcelona) (cauza C-179/17), privesc în esență interpretarea Directivei 93/13 și compatibilitatea jurisprudenței Tribunal Supremo (Curtea Supremă) referitoare la clauzele privind exigibilitatea anticipată cu sistemul de protecție a consumatorilor instituit de această directivă, în special cu articolele 6 și 7 din aceasta, precum și cu jurisprudența Curții [33].

29 A se vedea Hotărârea din 16 ianuarie 1974, Rheinmühlen-Düsseldorf (166/73, EU:C:1974:3, punctul 4), Hotărârea din 22 iunie 2010, Melki și Abdeli (C-188/10 și C-189/10, EU:C:2010:363, punctul 42), precum și Hotărârea din 6 martie 2018, SEGRO și Horváth (C-52/16 și C-113/16, EU:C:2018:157, punctul 48). În această din urmă cauză, guvernul maghiar a arătat că instanța de trimitere repunea în discuție anumite consecințe care rezultau dintr-o hotărâre a Curții Constituționale, deși, în conformitate cu dreptul constituțional maghiar, deciziile acestei Curți sunt obligatorii pentru instanțele de nivel inferior.

30 A se vedea Hotărârea din 16 ianuarie 1974, Rheinmühlen-Düsseldorf (166/73, EU:C:1974:3, punctul 4), Hotărârea din 9 martie 2010, ERG și alții (C-378/08, EU:C:2010:126, punctul 32), Hotărârea din 15 noiembrie 2012, Bericap Záródástechnikai (C-180/11, EU:C:2012:717, punctul 55), precum și Hotărârea din 6 noiembrie 2014, Cartiera dell'Adda (C-42/13, EU:C:2014:2345, punctul 27).

31 A se vedea printre altele Hotărârea din 5 aprilie 2016, PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, punctul 34).

32 În cauza C-70/17, litigiul principal privește o procedură având ca obiect constatarea caracterului abuziv al mai multor clauze din contractul de împrumut, printre care clauza în litigiu, în timp ce, în cauza C-179/17, litigiul principal privește o procedură de executare ipotecară în cursul căreia instanța de executare a constatat caracterul abuziv al clauzei în litigiu. A se vedea punctele 24, 31 și 32 din prezentele concluzii.

33 În ceea ce privește clauzele în discuție în litigiile principale, trebuie precizat că acestea sunt aproape identice. În ambele cazuri este vorba despre clauza referitoare la scadența anticipată a termenului, și anume „clauza 6 bis" din contractele de împrumut în litigiu. Această clauză-tip permite instituției bancare să declare împrumutul exigibil și să solicite în instanță rambursarea anticipată a întregii datorii, printre altele în cazul neplății unei singure rate.

50. În măsura în care cele două cauze ridică în esență aceleași probleme de drept al Uniunii, propunem concluzii comune.

1. Considerații generale

51. Cu titlu introductiv, considerăm utilă formularea câtorva observații care vor permite definirea cadrului în care se înscrie Directiva 93/13 și examinarea modului în care dreptul Uniunii, în special datorită acestei directive, a plasat protecția consumatorului în centrul procesului de integrare europeană.

52. Dacă aruncăm o privire în urmă, constatăm că, în primii ani ai construcției Uniunii Europene, protecția consumatorului era considerată un „subprodus" al pieței comune [34]. Astfel, în cadrul conferinței la nivel înalt care a avut loc la Paris la 19 și la 20 octombrie 1972, șefii de stat sau de guvern au aprobat, pentru prima dată, principiul unei politici de protecție și de informare a consumatorilor. Totuși, a fost nevoie de încă trei ani pentru a fi lansată oficial politica de protecție a consumatorului [35] și de douăzeci de ani pentru ca aceasta să acceadă la rangul de politică „comunitară", atunci când Tratatul de la Maastricht a introdus, în anul 1992, articolul 129 CE, devenit articolul 153 CE, apoi articolul 169 TFUE, care a consacrat în dreptul primar specificitatea politicii de protecție a consumatorului, conferindu-i legitimitate și autonomie [36].

53. Astfel, de la începuturile sale [37], linia directoare a politicii privind protecția consumatorului este aceea de a ameliora calitativ condițiile de viață în Uniune [38]. După aproape 46 de ani, obiectivul rămâne neschimbat: protejarea intereselor economice ale consumatorului [39]. Protecția consumatorului a devenit astfel unul dintre capitolele *esențiale ale dreptului Uniunii*, care, cu o dublă dimensiune – atât economică, cât și socială –, privește viața cotidiană a consumatorilor Uniunii. Norme stricte garantează protecția intereselor acestora în numeroase domenii [40], printre care cel al clauzelor

34 Cu privire la originile protecției consumatorului, a se vedea în special Stuyck, J., „European Consumer Law after the Treaty of Amsterdam: Consumer Policy In or Beyond the Internal Market?", *Common Market Law Review*, vol. 37, 2000, p. 367-400.

35 Rezoluția Consiliului din 14 aprilie 1975 privind programul preliminar al Comunității Economice Europene în ceea ce privește protecția consumatorilor și politica de informare (JO 1975, C 92, p. 1). Această rezoluție preciza că, „de acum înainte, consumatorul nu mai este considerat un simplu cumpărător și utilizator de bunuri și de servicii pentru uz personal, familial sau colectiv, ci o persoană interesată de diferitele aspecte ale vieții sociale care o pot afecta în mod direct sau indirect în calitate de consumator". Aceasta cuprindea un program preliminar care grupa interesele consumatorului în cinci categorii de drepturi fundamentale: a) dreptul la protecția sănătății și a securității sale; b) dreptul la protecția intereselor sale economice; c) dreptul la repararea prejudiciilor; d) dreptul la informare și la educare; e) dreptul la reprezentare (dreptul de a fi ascultat)".

36 A se vedea Bourgoignie, T., „Vers un droit européen de la consommation: unifié, harmonisé, codifié ou fragmenté?", *Les Cahiers de droit*, vol. 46, nr. 1-2, 2005, p. 153-174.

37 Rezoluția Consiliului din 19 mai 1981 privind al doilea program al Comunității Economice Europene în ceea ce privește protecția consumatorilor și politica de informare (JO 1981, C 133, p. 1) a reiterat cele cinci drepturi fundamentale ale consumatorului enunțate în primul program din 1975, adăugând printre altele că consumatorul trebuie să aibă posibilitatea de a le exercita. În această privință, amintim că al nouălea considerent al Directivei 93/13 precizează că cele două programe comunitare au subliniat „importanța protejării consumatorilor în ceea ce privește clauzele contractuale abuzive; întrucât această protecție ar trebui prevăzută de actele cu putere de lege și actele administrative care sunt fie armonizate la nivel comunitar, fie adoptate direct la acest nivel".

38 În mod similar, Curtea a amintit că Directiva 93/13, „care vizează să consolideze protecția consumatorilor, constituie […] o măsură indispensabilă pentru aducerea la îndeplinire a misiunilor încredințate Comunității Europene și, în particular, pentru ridicarea nivelului și a calității vieții în ansamblul acesteia din urmă". A se vedea Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, punctul 37), și Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punctul 26).

39 A se vedea în această privință al doilea considerent al Rezoluțiilor Consiliului din 14 aprilie 1975 și din 19 mai 1981, precum și articolul 169 TFUE.

40 Precum pachetele de servicii pentru călătorii, achizițiile în regim de multiproprietate, publicitatea înșelătoare și comparativă, practicile comerciale neloiale, vânzarea la distanță și vânzarea la domiciliu sau drepturile călătorilor (turism și afaceri).

contractuale abuzive. Acest capitol al protecției consumatorului arată că, datorită Directivei 93/13, gradul de protecție acordată consumatorului Uniunii este destul de ridicat și că acesta din urmă beneficiază de un acces mai echitabil la credit în general și la creditul ipotecar în special, fiindu-i conferite drepturi a căror protejare revine instanțelor naționale [41].

54. Totuși, nu trebuie uitat un aspect esențial al acestei directive: armonizarea protecției consumatorului este considerată necesară pentru *consolidarea pieței interne* și, în consecință, pentru consolidarea vieții economice și sociale. Astfel, legiuitorul Uniunii a considerat că, ținând seama de faptul că legislația statelor membre privind clauzele contractelor încheiate între vânzătorul de bunuri sau furnizorul de servicii, pe de o parte, și consumator, pe de altă parte, prezenta multe diferențe, rezultatul acestei situații fiind faptul că piețele naționale pentru vânzarea de bunuri și servicii către consumatori erau diferite unele de altele și că putea apărea o denaturare a concurenței dintre vânzători și furnizori, mai ales atunci când aceștia vindeau bunuri sau furnizau servicii în alte state membre, era esențial să se legifereze în acest domeniu [42].

55. În special, legiuitorul Uniunii a considerat că legislația statelor membre privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii prezenta divergențe semnificative și că, *„pentru a facilita instituirea pieței interne și pentru a proteja cetățeanul, în rolul său de consumator*, la achiziționarea de bunuri și servicii în temeiul unor contracte care sunt reglementate de legislația unui alt stat membru decât statul său membru”, *era esențial să se elimine clauzele abuzive în aceste contracte*. Acesta a indicat că, astfel, vânzătorii de bunuri și furnizorii de servicii vor fi sprijiniți în sarcina lor de a vinde bunuri și de a furniza servicii, atât în statul lor, cât și pe tot cuprinsul pieței interne; întrucât se va stimula astfel concurența, ceea ce va contribui la creșterea posibilității de alegere a cetățenilor [Uniunii], în calitatea lor de consumatori [43].

56. Acesta este, așadar, contextul în care se înscrie, în general, dreptul Uniunii în materia protecției consumatorului și, în mod specific, Directiva 93/13.

57. Și răspunsul pe care îl vom propune în continuare intenționează să se înscrie de asemenea în acest context.

2. Observații introductive

58. O primă observație referitoare la cele două cauze în discuție se impune de la bun început: rezultă din cuprinsul punctelor 27, 33 și 34 din prezentele concluzii că Juzgado de Primera Instancia nº 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nr. 1 din Barcelona), în decizia sa de trimitere (cauza C-179/17), a prezentat o interpretare a cadrului juridic național în discuție diferită de cea reținută de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în decizia sa de trimitere (cauza C-70/17).

59. În acest context, menționăm deja că Curtea a statuat în mod repetat că revine instanței de trimitere sarcina de a stabili, în cauzele cu care este sesizată, care este interpretarea corectă a dreptului național [44].

41 Astfel cum menționa avocatul general Wahl în Concluziile sale prezentate în cauzele conexate Unicaja Banco și Caixabank, „[p]robabil că, în momentul conceperii sale, majoritatea statelor membre nu au prevăzut impactul pe care Directiva 93/13 avea să îl aibă asupra ordinii lor juridice după aproximativ 20 de ani”. Concluziile avocatului general Wahl prezentate în cauzele conexate Unicaja Banco și Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2014:2299, punctul 1). În mod evident, împărtășim această analiză și considerăm de asemenea că în mod cert majoritatea consumatorilor din Uniune nu au prevăzut că această Directivă 93/13 va avea drept consecință consolidarea drepturilor lor în raport cu instituțiile bancare.

42 A se vedea primul și al doilea considerent ale Directivei 93/13.

43 A se vedea al cincilea, al șaselea și al șaptelea considerent ale Directivei 93/13. Sublinierea noastră.

44 A se vedea în acest sens Hotărârea din 22 iunie 2010, Melki și Abdeli (C-188/10 și C-189/10, EU:C:2010:363, punctul 50 și jurisprudența citată).

60. Astfel, faptul că cele două instanțe au prezentat o interpretare diferită a cadrului juridic național în discuție nu împiedică Curtea să furnizeze o interpretare utilă a dreptului Uniunii. În plus, această divergență de interpretare a dreptului național nu poate repune în discuție caracteristicile esențiale ale sistemului de cooperare dintre Curtea de Justiție și instanțele naționale, instituit la articolul 267 TFUE, astfel cum rezultă acestea dintr-o jurisprudență consacrată a Curții [45].

61. Pe de altă parte, această cooperare este întemeiată pe egalitatea instanțelor de ultim grad și a instanțelor de grad inferior. Astfel, independent de interpretarea dreptului național de către acestea, în fața unei divergențe cu privire la interpretarea dreptului Uniunii, fiecare poate – sau, dacă este cazul, trebuie să poată – să adreseze întrebări Curții [46].

62. A doua noastră observație, care privește doar cauza C-70/17, urmărește să sublinieze că, astfel cum reiese din decizia de trimitere a Tribunal Supremo (Curtea Supremă), această instanță a ridicat două probleme distincte. Prima este de ordin juridic și privește consecințele care trebuie deduse din constatarea caracterului abuziv al unei clauze contractuale care permite instituțiilor bancare să rezilieze contractul de împrumut ipotecar ca urmare a neîndeplinirii de către debitor a obligațiilor sale, de care depinde inițierea sau continuarea procedurii de executare ipotecară. În acest cadru se ridică problema dacă instanțele spaniole pot modifica acest tip de clauză pentru a permite instituțiilor bancare să continue executarea ipotecară. Acesta este aspectul pe care îl vom examina în continuare.

63. A doua problemă este de ordin economic și privește contextul socioeconomic al împrumutului ipotecar în vederea achiziționării de locuințe în Spania. Tribunal Supremo (Curtea Supremă) ne informează că sistemul bancar spaniol ar putea cunoaște perturbări grave și sistemice în cazul în care băncile s-ar afla în imposibilitatea de a recurge la executarea ipotecară. În această privință, instanța de trimitere indică, pe de o parte, că același tip de clauze care prevedeau o exigibilitate imediată (abuzive) a fost utilizat în aproape toate contractele de împrumut ipotecar și, pe de altă parte, că, din cauza legăturii dintre acordarea masivă de credite ipotecare familiilor pentru achiziționarea unei locuințe și garanțiile împrumutătorului în vederea executării silite a creanțelor, imposibilitatea de a obține rambursarea împrumutului prin inițierea procedurii speciale de executare ipotecară în cazul neîndeplinirii de către împrumutat a obligațiilor sale ar putea avea drept consecință o reducere viitoare a creditării care ar face să devină foarte dificil accesul la locuința proprietate personală.

64. Pentru a răspunde la întrebările instanțelor de trimitere din prezentele cauze, ni se pare necesar, în primul rând, să amintim jurisprudența pertinentă a Curții înainte de a examina, în al doilea rând, domeniul de aplicare al constatării caracterului abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată, astfel cum reiese el din această jurisprudență. În această privință, pentru a înțelege mai bine interpretarea reținută de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în cadrul cererii sale de decizie preliminară în ceea ce privește posibilitatea de a limita constatarea caracterului abuziv al clauzei în litigiu la una singură dintre părțile sale, vom aborda pentru început jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție, Germania) referitoare la regula privind „Teilbarkeit der Klausel”

45 A se vedea punctele 42-46 din prezentele concluzii.

46 Nu trebuie uitată originea contenciosului preliminar. Permiteți-mi să amintesc cuvintele pe care le scria în această privință judecătorul Pierre Pescatore în anul 1981: „În acest stadiu, trebuie amintit un aspect cu privire la un articol care se află la originea unei dezvoltări judiciare cu adevărat prodigioase: este vorba despre trimiterea preliminară prevăzută la articolul 177. Cine este inventatorul acestui extraordinar «gadget» judiciar? Negociatorii au putut prevedea consecințele acestei dispoziții pentru dezvoltarea dreptului comunitar? Trebuie început prin a aminti că trimiterea preliminară se regăsește deja în Tratatul CECO. Este vorba despre articolul 41, care a rămas însă literă moartă, întrucât privește numai aspectele referitoare la «validitate». Acesta a fost punctul de pornire al discuției. Ar trebui extinsă această trimitere și la aspectele referitoare la interpretare? […] Din câte ne amintim, acceptarea acestei idei, ca principiu, nu a creat dificultăți: înclinăm să credem că, *probabil, nimeni nu era conștient de importanța acestei inovații*. Dimpotrivă, discuția a fost mai susținută în ceea ce privește modalitățile trimiterii, în special în ceea ce privește aspectul referitor la instanțele naționale care ar trebui sau ar putea sesiza Curtea de Justiție. Întrucât sesizarea obligatorie pentru toate instanțele risca să încarce Curtea prin numărul de trimiteri, a fost reținută, din motive practice, soluția care figurează la articolul 177: trimitere facultativă pentru toate instanțele, cu excepția instanțelor supreme, care vor fi obligate să utilizeze trimiterea preliminară *pentru a evita cristalizarea în statele membre a unor jurisprudențe care să pună în discuție eficacitatea sau unitatea dreptului comunitar*”. Pescatore, P., „Les travaux du «groupe juridique» dans la négociation des traités de Rome”, *Revue d'histoire luxembourgeoise*, nr. 2, Hémecht, 1982, 34, p. 145-161. Sublinierea noastră.

(divizibilitatea clauzei), la care face referire însăși instanța de trimitere. În continuare, vom încerca să deducem concluziile care se impun în vederea aplicării jurisprudenței Curții în privința unor cauze precum cauzele principale. În sfârșit, vom formula câteva observații concluzive cu privire la caracterul oportun al unei repuneri în discuție a jurisprudenței existente a Curții.

3. Evocarea jurisprudenței pertinente

65. Considerăm important să amintim că procesul de control al clauzelor abuzive de către instanța națională cuprinde două etape succesive și diferite, care implică două operațiuni sau proceduri distincte. Prima etapă este cea a *calificării* de către instanța națională a clauzei contractuale drept clauză abuzivă, în timp ce a doua etapă privește *consecințele pe care aceasta trebuie să le deducă din calificarea clauzei drept abuzivă*. Această activitate a instanței naționale, care constă în a deduce toate consecințele care decurg din constatarea caracterului abuziv al clauzei, se diferențiază atât din punct de vedere temporal, cât și material de cea de calificare ce o precedă. Faptul că aceste două activități sunt succesive nu trebuie să conducă la confundarea lor. Diferențele dintre ele reies în mod clar, pe de altă parte, din jurisprudența Curții, astfel cum vom vedea în continuare.

a) Cu privire la calificarea de către instanța națională a clauzei contractuale drept clauză abuzivă

66. Trebuie amintit în primul rând că, în Hotărârea Océano Grupo Editorial și Salvat Editores [47], Curtea a statuat pentru prima dată că „sistemul de protecție pus în aplicare prin Directiva 93/13 se bazează pe ideea că un consumator se găsește într-o *situație de inferioritate față de profesionist* în ceea ce privește atât puterea de negociere, cât și nivelul de informare, situație care îl determină să adere la condițiile redactate în prealabil de profesionist, fără a putea exercita o influență asupra conținutului acestora”. Această idee, care stă la baza directivei menționate, presupune că instanța sesizată are obligația să asigure *efectul util* al protecției urmărite prin dispozițiile directivei [48] și, în consecință, este obligată să examineze din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale care intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13 [49].

47 Hotărârea din 27 iunie 2000 (C-240/98-C-244/98, EU:C:2000:346).

48 A se vedea printre altele Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punctele 32 și 33). A se vedea de asemenea Hotărârea din 30 mai 2013, Asbeek Brusse și de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, punctele 54-60). A se vedea Raportul Comisiei cu privire la aplicarea Directivei 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, COM(2000) 248 final: „[p]entru a prezerva domeniul de aplicare și pentru a păstra efectul util al directivei, sistemele juridice trebuie să respecte o serie de principii pentru a asigura că o clauză abuzivă nu este efectiv obligatorie pentru consumator”.

49 Hotărârea din 27 iunie 2000, Océano Grupo Editorial și Salvat Editores (C-240/98-C-244/98, EU:C:2000:346, punctul 25). În ceea ce privește controlul din oficiu al caracterului abuziv al clauzelor contractuale, Hotărârea Océano Grupo Editorial și Salvat Editores constituie primul pas realizat de Curte, care a statuat că obiectivul urmărit de articolul 6 din Directiva 93/13 poate fi atins numai în cazul în care instanței naționale îi este recunoscută posibilitatea de a aprecia din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale. Al doilea pas a fost făcut în Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, punctul 25), în care Curtea a statuat că instanța națională este „obligată” să aprecieze din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale care se încadrează în domeniul de aplicare al Directivei 93/13 și, procedând astfel, să suplinească dezechilibrul existent [în defavoarea consumatorului], între consumator și profesionist. Aceste hotărâri au fost confirmate ulterior de Curte, mai întâi în cadrul unor proceduri privind somații de plată, în Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punctele 22 și 32), și în Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctele 39 și 43), apoi în cadrul unei proceduri contradictorii dintre un consumator și un profesionist, printre altele în Hotărârea din 21 februarie 2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, punctele 19 și 24), și în cadrul unor proceduri de executare ipotecară, printre altele în Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctele 41, 44 și 46).

67. Trebuie menționat, în al doilea rând, că în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea VB Pénzügyi Lízing, care privea obligația instanței naționale de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze atributive de jurisdicție în cadrul unei opoziții formulate de un consumator împotriva unei somații de plată, Curtea a statuat că este de competența instanței naționale *să se pronunțe asupra caracterului abuziv al unei clauze contractuale*[50]. Această afirmație a fost confirmată în Hotărârea Invitel, în care Curtea a precizat printre altele că se limitează la a oferi instanței de trimitere indicații de care aceasta din urmă trebuie să țină seama pentru a aprecia caracterul abuziv al clauzei în discuție[51].

68. Arătăm, în al treilea rând, că, pentru ca o clauză contractuală care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale să fie considerată abuzivă, articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 face referire la dezechilibrul semnificativ provocat *în detrimentul consumatorului* între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract[52]. Astfel, atunci când acest articol se referă la noțiunea „dezechilibru semnificativ creat în detrimentul consumatorului" între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, acesta nu definește decât în mod abstract elementele care permit să fie considerată abuzivă o clauză contractuală care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale[53]. Acesta este motivul pentru care Curtea, urmând astfel Concluziile avocatului general Kokott[54], a precizat că, pentru a ști dacă o clauză provoacă un „dezechilibru semnificativ" între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului, trebuie să se țină seama în special de normele aplicabile în dreptul național *în lipsa unui acord între părți*. Potrivit Curții, instanța națională va putea evalua, prin intermediul unei asemenea analize comparative, dacă și, eventual, în ce măsură contractul îl plasează pe consumator într-o situație juridică mai puțin favorabilă în raport cu cea prevăzută de dreptul național în vigoare[55].

69. În ceea ce privește în special clauza referitoare la exigibilitatea anticipată, Curtea, reluând același raționament precum cel reținut în Hotărârea Aziz[56], a amintit, în Hotărârea Banco Primus[57], *elementele de care instanța națională trebuie să țină seama la examinarea caracterului abuziv al acestei clauze*. Reiese din aceste hotărâri că instanța de trimitere este obligată să verifice în special i) dacă posibilitatea acordată profesionistului de a declara exigibil tot împrumutul depinde de neexecutarea de către consumator a unei obligații care prezintă un caracter esențial în cadrul raportului contractual în cauză; ii) dacă această posibilitate este prevăzută pentru situațiile în care o asemenea neexecutare prezintă un caracter suficient de grav în raport cu durata și cu suma împrumutată; iii) dacă posibilitatea respectivă derogă de la normele de drept comun aplicabile în materie în lipsa unor dispoziții contractuale specifice și, în sfârșit, iv) dacă dreptul național conferă consumatorului mijloace adecvate și eficiente care să îi permită, atunci când este supus aplicării unei astfel de clauze, să remedieze efectele exigibilității împrumutului[58]. Aceste elemente permit instanței naționale să aprecieze dacă o clauză contractuală este abuzivă.

70. În acest context, se ridică problema momentului la care instanța națională trebuie să se raporteze atunci când apreciază caracterul abuziv al clauzei, pentru a verifica aceste elemente de apreciere și pentru a putea să se pronunțe cu privire la caracterul abuziv al clauzei. Această problemă fundamentală a fost deja soluționată de Curte. În Hotărârea Aziz, Curtea a considerat că, „potrivit articolului 4 alineatul (1) din Directiva [93/13], caracterul abuziv al unei clauze contractuale *trebuie*

50 A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2010, VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, EU:C:2010:659, punctul 44).

51 Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 22). A se vedea de asemenea Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 66), și Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 57).

52 A se vedea în acest sens Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 69), precum și Concluziile avocatului general Kokott prezentate în această cauză (C-415/11, EU:C:2012:700, punctul 74).

53 Hotărârea din 1 aprilie 2004, Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, EU:C:2004:209).

54 A se vedea Concluziile avocatului general Kokott prezentate în cauza Aziz (C-415/11, EU:C:2012:700, punctul 71).

55 Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 68).

56 Hotărârea din 14 martie 2013 (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 73). A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Kokott prezentate în această cauză (C-415/11, EU:C:2012:700, punctele 77 și 78).

57 Hotărârea din 26 ianuarie 2017 (C-421/14, EU:C:2017:60).

58 Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 66 și jurisprudența citată).

apreciat luându-se în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și *raportându-se, în momentul încheierii contractului*, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului”[59]. În această privință, Curtea a amintit că, din această perspectivă, trebuie apreciate și consecințele pe care clauza menționată le poate avea în cadrul dreptului aplicabil contractului, ceea ce implică o examinare a sistemului juridic național[60]. În consecință, instanța națională nu trebuie să se raporteze la momentul executării contractului, ci la momentul încheierii sau al semnării acestuia pentru a aprecia caracterul abuziv al clauzei contractuale[61].

71. După ce a constatat caracterul abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată, cum este cazul în speță, reiese din jurisprudența Curții că instanța națională este obligată să deducă toate consecințele care decurg din această constatare.

b) Cu privire la consecințele care trebuie deduse din constatarea caracterului abuziv al unei clauze contractuale

72. În ceea ce privește consecințele care trebuie deduse din constatarea caracterului abuziv al unei clauze, trebuie amintit că regula generală consacrată în jurisprudența constantă a Curții și care decurge din textul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 este că instanța națională are obligația de a înlătura aplicarea unei clauze abuzive. Această regulă cunoaște o singură excepție până în prezent: cea reținută în Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai[62]. Totuși, astfel cum vom explica în continuare, pentru ca excepția recunoscută în acea hotărâre să poată fi aplicată de instanța națională în conformitate cu jurisprudența Curții, Curtea a supus-o anumitor condiții. Acestea fiind stabilite, vom examina în continuare această regulă generală.

1) Regula generală în jurisprudența constantă a Curții: obligația instanței naționale de a înlătura aplicarea unei clauze abuzive fără a avea posibilitatea să modifice conținutul acesteia

73. Înainte de a aborda geneza în jurisprudența Curții a obligației instanței naționale de a înlătura aplicarea unei clauze abuzive, este necesar să formulăm câteva observații cu privire la originea acestei jurisprudențe și, prin urmare, a acestei obligații: Hotărârea Banco Español de Crédito[63].

74. În cauza în care s-a pronunțat acea hotărâre, care privea o procedură de somație de plată, Curții i s-a solicitat pentru prima dată să stabilească dacă Directiva 93/13 se opune unei reglementări naționale[64] care permitea instanței naționale, atunci când constata nulitatea unei clauze abuzive cuprinse într-un contract încheiat între un profesionist și un consumator, să completeze respectivul contract modificând conținutul acestei clauze. În răspunsul său, Curtea a amintit mai întâi că modul de redactare a articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, deși acordă statelor membre o anumită marjă de autonomie în ceea ce privește definirea regimurilor juridice aplicabile clauzelor abuzive, *impune totuși în mod expres obligația de a prevedea că respectivele clauze „nu creează obligații pentru consumator”*[65].

59 Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punctul 39), Hotărârea din 9 noiembrie 2010, VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, EU:C:2010:659, punctul 42), Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 71), și Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 61). Sublinierea noastră.

60 A se vedea Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 71).

61 Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții (C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 58).

62 Hotărârea din 30 aprilie 2014 (C-26/13, EU:C:2014:282).

63 Hotărârea din 14 iunie 2012 (C-618/10, EU:C:2012:349).

64 Reglementarea națională respectivă era articolul 83 din Decretul regal legislativ 1/2007 privind reformarea Legii generale pentru protecția consumatorilor și a utilizatorilor și a altor legi complementare. A se vedea punctul 20 din prezentele concluzii.

65 Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 62).

75. Pornind de la această premisă, Curtea a amintit în continuare, pe de o parte, jurisprudența constantă potrivit căreia, în temeiul dispoziției menționate, instanțele naționale care constată caracterul abuziv al unor clauze contractuale trebuie *să stabilească toate consecințele care decurg, potrivit dreptului național, din această constatare, pentru ca respectivele clauze să nu creeze obligații pentru consumatori*[66]. Pe de altă parte, Curtea a arătat că legiuitorul Uniunii a prevăzut explicit, la articolul 6 alineatul (1) a doua teză din Directiva 93/13, precum și în al douăzeci și unulea considerent al acesteia că contractul încheiat de profesionist și de consumator continuă să angajeze părțile „potrivit dispozițiilor sale", *în cazul în care poate continua să existe „fără clauzele abuzive"*[67]. În consecință, Curtea a decis că „instanțele naționale au […] *obligația de a exclude aplicarea unei clauze […] abuzive* pentru ca aceasta să nu producă efecte obligatorii în ceea ce privește consumatorul, *fără a avea posibilitatea să modifice conținutul acesteia*"[68]. Aceasta a precizat de asemenea și va reaminti ulterior în mai multe rânduri că *acest contract trebuie să continue să existe, în principiu, fără nicio altă modificare decât cea rezultată din eliminarea clauzelor abuzive*, în măsura în care, în conformitate cu normele dreptului intern, o astfel de menținere a contractului este posibilă *din punct de vedere juridic*[69].

76. Astfel, în cazul în care instanța națională ar avea posibilitatea să modifice conținutul clauzelor abuzive, această posibilitate ar contribui la eliminarea *efectului descurajator* pe care îl are asupra profesioniștilor faptul că astfel de clauze abuzive nu sunt pur și simplu aplicate în ceea ce privește consumatorul, în măsura în care aceștia ar fi în continuare tentați să utilizeze clauzele menționate, știind că, chiar dacă acestea din urmă ar fi invalidate, contractul va putea fi totuși completat de instanța națională în măsura în care este necesar, garantând astfel interesul respectivilor profesioniști[70].

77. Reiese din considerațiile care precedă că, ținând seama de dezechilibrul semnificativ provocat *în detrimentul consumatorului* între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, atunci când acesta din urmă conține clauze abuzive, instanțele naționale sunt obligate să le înlăture, în conformitate cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13.

66 Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 58), Ordonanța din 16 noiembrie 2010, Pohotovosť (C-76/10, EU:C:2010:685, punctul 62), precum și Hotărârea din 15 martie 2012, Pereničová și Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144, punctul 30).

67 Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 64). Al douăzeci și unulea considerent al Directivei 93/13 precizează că „statele membre ar trebui să se asigure că nu se includ clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către un vânzător sau furnizor [a se citi «profesionist»] și că, în cazul în care, cu toate acestea, se includ astfel de clauze, *acestea nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să creeze obligații pentru părți prin acele clauze, în cazul în care poate continua să existe fără dispozițiile abuzive*". Sublinierea noastră.

68 A se vedea Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 65), și Hotărârea din 21 decembrie 2016, Gutiérrez Naranjo și alții (C-154/15, C-307/15 și C-308/15, EU:C:2016:980, punctul 57).

69 Sublinierea noastră. Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 65), Hotărârea din 30 mai 2013, Asbeek Brusse și de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 57), Hotărârea din 21 ianuarie 2015, Unicaja Banco și Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2015:21, punctul 28), și Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 71). Trebuie adăugat că o asemenea posibilitate juridică referitoare la *menținerea contractului* ar trebui apreciată în funcție de criterii obiective, iar nu în funcție de interesele uneia dintre părțile contractante. A se vedea Mikłaszewicz, P., „Komentarz do art. 385^1 k.c.", în Osajda, K. (dir.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, ediția a nouăsprezecea, 2018, Legalis, comentariu cu privire la articolul 385^1 din Codul civil polonez, punctul 45.

70 Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 69). A se vedea Concluziile avocatului general Trstenjak prezentate în această cauză (C-618/10, EU:C:2012:74, punctele 86-88).

78. Desigur, este adevărat că Curtea a statuat că această dispoziție constituie o *dispoziție imperativă* care, ținând seama de inferioritatea uneia dintre părțile contractante [consumatorul], urmărește să substituie echilibrul formal pe care îl instituie contractul între drepturile și obligațiile cocontractanților printr-un echilibru real, de natură să restabilească egalitatea dintre aceste părți[71]. În opinia noastră, este clar că, prin această afirmație, Curtea face referire la *rațiunea de a fi a articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13*, fără a încerca să stabilească vreo încadrare a punerii în aplicare a acesteia în situații concrete[72].

79. Nu poate exista vreo îndoială nici cu privire la faptul că restabilirea echilibrului între consumator și profesionist nu poate presupune posibilitatea de a modifica clauzele contractuale abuzive. Astfel, pe de o parte, o asemenea posibilitate ar fi contrară articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, care ar fi golit de sens, și, în consecință, *efectului util* al protecției vizate prin aceasta[73]. Pe de altă parte, o asemenea posibilitate nu ar permite menținerea *efectului descurajator* pe care imposibilitatea de a aplica astfel de clauze în privința consumatorului îl exercită asupra profesioniștilor.

2) Excepția de la regulă: Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai

80. Cauza în care s-a pronunțat Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai[74] privea un contract de împrumut ipotecar încheiat între o entitate bancară și un consumator, contractat în monedă străină (franc elvețian), al cărui cuantum a fost calculat, în ziua acordării, în forinți maghiari, prin aplicarea cursului de cumpărare a monedei străine. În schimb, împrumutatul trebuia să ramburseze împrumutul în forinți potrivit cursului de vânzare al aceleiași monede străine. Prin intermediul celei de a treia întrebări preliminare, instanța de trimitere solicita să se stabilească în esență dacă, într-o situație în care un contract încheiat între un profesionist și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze abuzive, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale care permite instanței naționale să remedieze nulitatea clauzei abuzive prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv.

81. În răspunsul furnizat, Curtea a declarat că, în situația în care un contract încheiat între un profesionist și un consumator *nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze abuzive*, această dispoziție nu se opune unei norme de drept național care permite instanței naționale să remedieze nulitatea clauzei respective prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național *cu caracter supletiv*.

82. Rezultă în mod clar din această hotărâre că, astfel cum am indicat deja la punctul 72 din prezentele concluzii, *trebuie îndeplinite două condiții* pentru ca instanța națională să poată elimina clauza abuzivă înlocuind-o cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv. Pe de o parte, această înlocuire trebuie să permită „ca contractul să continue să existe în pofida eliminării clauzei [abuzive]” și ca acesta să continue „să fie obligatoriu pentru părți”[75], pentru ca instanța națională să nu fie constrânsă

71 A se vedea Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, punctul 36). A se vedea de asemenea Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 40), Hotărârea din 30 mai 2013, Jőrös (C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 25), și Hotărârea din 17 mai 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, EU:C:2018:320, punctul 27 și jurisprudența citată).

72 „Importanța protecției consumatorilor *a determinat, printre altele, legiuitorul [Uniunii] să prevadă*, la articolul 6 alineatul (1) din directivă, că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un profesionist «nu creează obligații pentru consumator»”. A se vedea Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, punctul 36).

73 Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punctele 32 și 33). A se vedea nota de subsol 48 din prezentele concluzii.

74 Hotărârea din 30 aprilie 2014 (C-26/13, EU:C:2014:282).

75 Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 81). A se vedea de asemenea Hotărârea din 21 ianuarie 2015, Unicaja Banco și Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2015:21, punctul 33), precum și Ordonanța din 11 iunie 2015, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-602/13, nepublicată, EU:C:2015:397, punctul 38).

să anuleze contractul în întregime. Pe de altă parte, în cazul în care instanța este obligată să anuleze contractul în întregime, înlocuirea menționată trebuie să aibă ca efect evitarea situației în care consumatorul ar fi expus unor „consecințe deosebit de prejudiciabile, astfel încât caracterul descurajator care rezultă din anularea contractului ar risca să fie compromis”[76].

83. Trebuie să se răspundă la întrebările adresate de instanța de trimitere în lumina jurisprudenței amintite la punctele 65-82 din prezentele concluzii.

4. Cu privire la prima întrebare din cauza C-70/17: domeniul de aplicare al constatării caracterului abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată în lumina jurisprudenței prezentate

84. Prin intermediul primei întrebări preliminare din cauza C-70/17, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) urmărește în esență să afle dacă articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că se opune posibilității unei instanțe naționale care a constatat caracterul abuziv al unei clauze contractuale care permite să se declare exigibilitatea anticipată a unui contract de împrumut ipotecar, printre altele în cazul neplății unei singure rate lunare, de a menține validitatea parțială a acestei clauze prin intermediul simplei eliminări a cauzei de exigibilitate care o face să devină abuzivă.

85. Tribunal Supremo (Curtea Supremă) indică în decizia sa de trimitere că este posibil ca acest caracter abuziv al unei clauze contractuale să nu privească întreaga clauză examinată, ci numai o parte a acesteia, în speță partea referitoare la „numărul și la importanța plăților neefectuate care au dus la exigibilitatea anticipată”. În speță, neplata ar privi „o rată lunară”. Instanța de trimitere susține, referindu-se la jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție), că într-un astfel de caz clauza menționată ar putea fi menținută prin intermediul simplei eliminări a părții care o face să devină abuzivă, cu condiția ca această clauză modificată să fie comprehensibilă din punct de vedere gramatical, să aibă sens din punct de vedere juridic și ca această eliminare să nu presupună introducerea unei reglementări noi sau diferite de cea conținută inițial în clauză.

86. În această privință, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) face trimitere la jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) referitoare la regula privind divizibilitatea clauzei, în special la hotărârea din 10 octombrie 2013[77]. Potrivit instanței de trimitere, divizibilitatea clauzei nu ar fi contrară în mod automat dreptului Uniunii. Astfel, nu ar fi vorba despre o modificare a clauzei, ci despre o invaliditate parțială, utilă în cazurile de nulitate a clauzei ca urmare a caracterului său abuziv, în care, după eliminarea părții considerate abuzive, contractul continuă să existe împreună cu restul clauzei. Astfel, dacă din examinarea părții rămase a clauzei rezultă că aceasta este rezonabilă și transparentă, partea respectivă trebuie considerată ca fiind valabilă și producând efecte.

87. Pentru a înțelege mai bine sensul și implicațiile acestei prime întrebări preliminare adresate de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), vom prezenta succesiv jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) referitoare la regula privind divizibilitatea clauzei, apoi aprecierea acesteia de către doctrina germană.

76 Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 83). A se vedea de asemenea Ordonanța din 11 iunie 2015, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-602/13, nepublicată, EU:C:2015:397, punctul 38 și jurisprudența citată).

77 BGH III ZR 325/12 – NJW 2014, 141.

a) Jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) referitoare la regula privind divizibilitatea clauzei

88. Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) a dezvoltat, începând din anii ’80, o jurisprudență nuanțată în ceea ce privește interpretarea clauzelor parțial abuzive. Temeiul legal al acestei interpretări este articolul 306 din Bürgerliches Gesetzbuch (Codul civil german). Această dispoziție, care este anterioară Directivei 93/13, este considerată în prezent ca transpunând articolul 6 din această directivă. Problema formulată de această instanță în jurisprudența sa este următoarea: este posibil ca o clauză, care este parțial „infectată” de un element abuziv, să fie divizată într-o parte abuzivă și o parte neabuzivă? În cazul unui răspuns afirmativ, care sunt consecințele unei astfel de divizări?

1) Interpretarea Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție)

89. În anul 1981, Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) a admis, pentru prima dată[78], „descompunerea/divizarea” unei clauze contractuale în mai multe părți, dintre care una (sau mai multe) este abuzivă, pentru a „salva” restul clauzei. Ideea este întotdeauna i) ca partea „infectată” să poată fi tăiată fără alte modificări; ii) ca teza rămasă să păstreze un sens chiar fără elementele tăiate și iii) ca finalitatea inițială a tezei rămase să fie păstrată, adică nu își schimbă sensul[79]. Dacă aceste condiții nu sunt îndeplinite, în special în cazul în care operațiunea nu poate fi realizată printr-o simplă „tăietură cu carioca”, nu mai este vorba despre o „divizare”, ci despre o „reducere/modificare salvatoare” („geltungserhaltende Reduktion”). O asemenea reducere sau modificare salvatoare este, prin urmare, considerată, cel puțin în ceea ce privește situațiile care intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, *inadmisibilă* de către Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție)[80]. Potrivit acestei instanțe, principalele argumente împotriva unei asemenea modificări salvatoare sunt, pe de o parte, că utilizatorul clauzelor ar putea pur și simplu să includă clauzele abuzive știind că instanța le va modifica astfel încât acestea să devină admisibile și, pe de altă parte, că nu revine instanței de fond sarcina de a găsi o soluție care să fie admisibilă[81].

90. Pentru a ilustra practica germană a divizării clauzei, vom face referire la hotărârea Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) din 10 octombrie 2013[82], menționată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în decizia sa de trimitere. Această cauză privea consimțământul dat de un pacient medicului său stomatolog curant cu privire la trei aspecte, și anume: 1) autorizarea divulgării unor date cu caracter personal; 2) autorizarea cesiunii unei creanțe către o societate de recuperare; 3) autorizarea cesiunii ulterioare a aceleiași creanțe de către cesionarul inițial către o instituție bancară, în scopuri de refinanțare. Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) a declarat că, deși al treilea punct, referitor la „cesiunea ulterioară”, nu era compatibil cu legislația privind clauzele abuzive, restul contractului rămânea valid deoarece clauza era divizibilă. Astfel, clauza avea următorul cuprins (părțile care trebuiau eliminate fiind între paranteze pătrate și evidențiate cu litere italice):

„Consimțământ în vederea unei cesiuni

78 A se vedea hotărârea din 7 octombrie 1981 (VIII ZR 214/80, NJW 1982, 178 [181]).

79 A se vedea Uffmann, K., *Das Verbot der geltungserhaltenden Reduktion*, Tübingen, 2010, p. 157, Basedow, J., în Krüger, W., *Münchener Kommentar zum BGB*, ediția a șaptea, München, 2016, § 306, nr. 18, Schlosser, P., *Staudinger Kommentar zum BGB*, aprilie 2013, § 306, nr. 20. În ceea ce privește jurisprudența, a se vedea BGH, hotărârile din 10 octombrie 2013 (III ZR 325/12, nr. 14), din 16 februarie 2016 (XI ZR 454/14, nr. 21) și din 18 ianuarie 2017 (VIII ZR 263/15, nr. 38).

80 A se vedea printre altele BGH, hotărârile din 17 mai 1982 (VII ZR 316/81), din 25 iunie 2003 (VIII ZR 344/02) și din 18 ianuarie 2017 (VIII ZR 263/15, nr. 38).

81 A se vedea printre altele BGH, hotărârea din 17 mai 1982 (VII ZR 316/81).

82 BGH, hotărârea din 10 octombrie 2013 (III ZR 325/12).

i) Sunt de acord ca medicul stomatolog indicat pe verso să divulge societății ZA Zahnärtzliche Abrechnungsgesellschaft (denumită în continuare «ZAAG») toate documentele necesare pentru întocmirea facturii și pentru recuperarea creanței – la nevoie pe cale judiciară – în special numele meu, adresa, data nașterii, codul corespunzător prestațiilor, suma facturată, notele referitoare la îngrijirile medicale, facturile detaliate, formularele etc.

ii) În acest scop, îl autorizez în mod expres pe medicul stomatolog să nu se prevaleze de secretul medical și îmi exprim acordul expres ca medicul stomatolog să cedeze creanța rezultată din îngrijirile medicale către ZAAG[, *care va putea, dacă este cazul, să o cedeze către D. Bank e.G. în scopuri de refinanțare*].

iii) Sunt informat cu privire la faptul că, după cesiunea creanței rezultate din îngrijirile medicale, ZAAG se va prezenta în fața mea în calitate de creditoare, astfel încât, în cazul unui litigiu, toate excepțiile împotriva creanței, inclusiv atunci când se întemeiază pe îngrijirile și pe antecedentele medicale, vor trebui invocate și susținute împotriva acesteia, iar medicul stomatolog curant va putea fi ascultat în calitate de martor. […]”[83]

91. Reiese cu claritate din modul de redactare a acestei clauze că aceasta era divizibilă în trei părți distincte. În consecință, Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) a eliminat pur și simplu partea considerată ca îndeplinind criteriile clauzei abuzive sau „infectate”, fără a modifica în plus textul și fără a aplica nicio dispoziție de drept național cu caracter supletiv pentru a prezerva clauza după adaptare. Reiese din jurisprudența sa că teza rămasă nu trebuie să își modifice sensul.

2) Punctul de vedere concordant al doctrinei majoritare germane

92. În anul 1988, pentru a descrie această metodă de „divizare”, doctrina germană a introdus termenul „blue pencil test”[84], care era utilizat la origine în dreptul concurenței[85]. Acest termen, pe care Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) nu l-a utilizat inițial, este elocvent. Astfel, acesta face trimitere la ideea de a tăia cu o cariocă albastră elementul cu privire la care se consideră că îndeplinește criteriile referitoare la caracterul abuziv.

83 „Einwilligung zur Abtretung
i) Ich erkläre mich damit einverstanden, dass der umseitig genannte Zahnarzt zum Zweck der Erstellung der Rechnung sowie zur Einziehung und der gegebenenfalls gerichtlichen Durchsetzung der Forderung alle hierzu notwendigen Unterlagen, insbesondere meinen Namen, Anschrift, Geburtsdatum, Leistungsziffern, Rechnungsbetrag, Behandlungsdokumentation, Laborrechnungen, Formulare etc. an die ZA Zahnärztliche Abrechnungsgesellschaft D. (im Folgenden: ZAAG) weitergibt.
ii) Insoweit entbinde ich den Zahnarzt ausdrücklich von seiner ärztlichen Schweigepflicht und stimme ausdrücklich zu, dass der Zahnarzt die sich aus der Behandlung ergebende Forderung an die ZAAG [*und diese gegebenenfalls an das refinanzierende Institut – D.-Bank e. G., D.*] – abtritt.
iii) Ich bin mir bewusst, dass nach der Abtretung der Honorarforderung mir gegenüber die ZAAG als Forderungsinhaberin auftritt und deshalb Einwände gegen die Forderung – auch soweit sie sich aus der Behandlung und der Krankengeschichte ergeben – im Streitfall gegenüber der ZAAG zu erheben und geltend zu machen sind und der mich behandelnde Zahnarzt als Zeuge vernommen werden kann. […]”

84 Temming, F., *Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union GPR*, 2016, p. 38-46, și, în special, a se vedea nota de subsol 8, care face trimitere la hotărârea Nordenfelt v Maxim Nordenfelt Guns and Ammunition Co Ltd [1894] AC 535.

85 A se vedea Uffmann, K., *Das Verbot der geltungserhaltenden Reduktion*, Tübingen, 2010, p. 157.

93. Ideea care stă la baza „blue pencil test”, și anume divizarea clauzelor într-o parte abuzivă și alta neabuzivă, a fost în mare parte bine primită în Germania [86]. Argumentul principal avansat de doctrina germană este același precum cel reținut de jurisprudență: admiterea soluției referitoare la o reducere/modificare salvatoare ar însemna că utilizatorul clauzelor ar putea, fără a fi expus niciunui risc, să conceapă clauze abuzive știind că jurisprudența le-ar modifica la un nivel admisibil. Cu alte cuvinte, o asemenea reducere/modificare salvatoare nu ar avea un efect descurajator [87], motiv pentru care nu poate fi admisă [88].

94. Contextul jurisprudențial și doctrinar al normei privind divizibilitatea clauzei sau „blue pencil test” fiind astfel prezentat și fără a dori să ne pronunțăm cu privire la compatibilitatea acestei norme cu dreptul Uniunii, ni se pare deja clar că procedura propusă de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu este o divizare a clauzei sau „blue pencil test”, ci o modificare salvatoare a acesteia. Ne propunem, așadar, să explicăm aceasta în cadrul argumentației care urmează.

b) Clauza în litigiu

1) Divizibilitatea clauzei sau modificarea salvatoare a acesteia

95. Reiese din cuprinsul punctului 84 din prezentele concluzii că propunerea Tribunal Supremo (Curtea Supremă) constă în menținerea clauzei în litigiu eliminând numai partea care o face abuzivă, și anume neplata *oricărei* sume scadente. Pentru a înțelege mai bine interpretarea pe care această instanță o prezintă Curții, ni se pare util să transcriem mai jos clauza în litigiu, astfel cum reiese din cadrul juridic prezentat în cauza C-70/17, cu includerea scindării propuse de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), pentru a examina dacă, în lumina „blue pencil test” pe care îl evocă în decizia sa de trimitere, clauza menționată este sau nu este divizibilă (părțile care trebuie suprimate figurând între paranteze și evidențiate cu caractere italice):

„Banca poate declara împrumutul exigibil fără a fi necesară punerea în întârziere și poate solicita în instanță rambursarea totalității datoriei, atât a sumelor exigibile, cât și a celor care urmează să devină exigibile, majorate cu dobânzi, cu dobânzi de întârziere, cu costuri și cu cheltuieli de judecată, în următoarele cazuri: a) Neplata [*oricărei*] rate scadente reprezentând dobânzi sau capital, inclusiv a tuturor elementelor care o constituie, părțile solicitând în mod expres înscrierea acestei clauze în cartea funciară, în conformitate cu articolul 693 din LEC” [89].

96. Putem considera că clauza îndeplinește cerințele impuse de „blue pencil test” și că este, prin urmare, divizibilă în mai multe părți diferențiate?

97. În opinia noastră răspunsul este negativ.

86 A se vedea Kollmann, A., în Dauner-Lieb, B., Langen, W., *Nomos-Kommentar zum BGB*, volumul 2, ediția a treia, 2016, § 306, nr. 15 și următoarele, Schulte-Nölke, H., în Schulze, R., *Handkommentar zum BGB*, ediția a noua, 2017, § 306, nr. 4 și următoarele, Bonin, în Artz, M., *Beck-Online-Großkommentar zum BGB*, ediția din 1 martie 2018, § 306, nr. 38 și următoarele, Schmidt, H., în Bamberger, Roth, Hau, Poseck, *Beck'scher Online-Kommentar zum BGB*, ediția din 1 noiembrie 2017, § 306, nr. 16 și următoarele, și Schmidt, H., în Ulmer, Brandner, Hensen, *AGB-Recht*, § 306, nr. 14 și următoarele.

87 Roloff, în Westermann, H.-P., *Erman – Kommentar zum BGB*, ediția a cincisprezecea, 2017, § 306, nr. 8.

88 Din rațiuni de exhaustivitate, trebuie menționat că doctrina minoritară germană susține în esență că ar fi artificial să se afirme că o divizare nu înseamnă și o modificare. A se vedea Uffmann, K., *Das Verbot der geltungserhaltenden Reduktion*, Tübingen, 2010, p. 158 și următoarele, Uffmann, K., *Recht der Arbeit*, 2012, p. 113-120 și în special p. 119. În general, adesea nu ar fi deloc posibil să se realizeze o selecție precisă între părțile abuzive și părțile neabuzive. Prin urmare, potrivit acestei poziții minoritare, ar trebui admisă o modificare salvatoare. Uffmann, K., *op. cit.*, p. 164 și următoarele, Schlosser, P., în Staudinger, „Kommentar zum BGB”, ediția din aprilie 2013, § 306, nr. 25, Basedow, J., în Krüger, W., *Münchener Kommentar zum BGB*, ediția a șaptea, 2016, § 306, nr. 13 și următoarele.

89 În acest tip de contracte de împrumut ipotecar, în principiu, punctele următoare (b, c sau d etc.) nu privesc motive de reziliere întemeiate pe o neîndeplinire a obligațiilor debitorului.

98. În primul rând, rezultă din aplicarea „blue pencil test”, astfel cum este prezentată la punctul 90 din prezentele concluzii, că clauza în litigiu în cauza C-70/17 [90] *nu este divizibilă*. Astfel, în clauza contractuală examinată în hotărârea pronunțată de Bundesgerichtshof, citată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în decizia sa de trimitere, sunt avute în vedere trei tipuri de drepturi: o autorizație de divulgare a unor date cu caracter personal și două acorduri de cesiune, primul către o societate de recuperare, iar al doilea către o instituție bancară. Tăierea părții clauzei care face referire la cesiunea unei creanțe către o instituție bancară nu afectează, în principiu, celelalte părți ale clauzei, în măsura în care cele trei părți sunt independente.

99. În schimb, situația este diferită în ceea ce privește clauza în litigiu aflată la originea cauzei C-70/17. Astfel, partea „infectată” privește numai punctul a), respectiv dreptul băncii de a declara împrumutul exigibil în cazul „neplății [*oricărei*] rate scadente reprezentând dobânzi sau capital […]”. În consecință, în conformitate cu regula „blue pencil test”, clauza în litigiu ar îndeplini prima condiție pentru a fi divizibilă, și anume ca partea „infectată” să poată fi tăiată fără alte modificări, numai în două cazuri. Primul este acela în care clauza în litigiu ar cuprinde mai multe cauze de exigibilitate anticipată și ar fi, de exemplu, redactată astfel: „[…] în următoarele cazuri: a) Neplata *uneia*, [a] mai multor sau [a] tuturor ratelor scadente […]”. Termenul „*uneia*” ar fi astfel singurul motiv de tăiat, fără alte intervenții asupra celorlalte elemente ale punctului a). În acest caz, aceeași clauză, în sensul formal al termenului, ar privi mai multe situații identificabile și disociabile. Or, nu aceasta este situația, în opinia noastră, în ceea ce privește clauza în litigiu aflată la originea cauzei C-70/17 [91]. Al doilea caz este acela în care partea „infectată” ar fi punctul a) în întregime. În acest caz, punctul a) ar putea fi tăiat fără a interveni asupra celorlalte puncte ale clauzei de la literele b), c) sau d) [92].

100. În al doilea rând, chiar dacă s-ar admite că partea „infectată” a clauzei în litigiu aflate la originea cauzei C-70/17 poate fi tăiată fără alte modificări [93] – ceea ce nu admitem, în temeiul informațiilor de care dispunem –, eliminarea părții „infectate” ar trebui să permită citirea corectă a clauzei. Rezultatul ar fi următorul: „[*N*]*eplata de rate scadente* reprezentând dobânzi sau capital”. Este foarte probabil că părerile vor fi împărțite în ceea ce privește aspectul dacă clauza, astfel cum rezultă din această scindare, este sau nu este comprehensibilă din punct de vedere gramatical. Se poate deduce cu claritate din lectura clauzei scindate câte rate trebuie să nu fie onorate pentru ca creditorul să se poată prevala de exigibilitatea anticipată a contractului de împrumut? Este evident că nu.

101. În orice caz, chiar dacă s-ar considera că clauza în litigiu, după scindare, este clară și comprehensibilă din punct de vedere gramatical, fapt care, în opinia noastră, ar fi contestabil din perspectiva securității juridice, suntem convinși că, după tăierea părții abuzive, finalitatea inițială a acestei clauze ar fi repusă în discuție, în măsura în care aceasta, prin referirea în mod general la „neplata *de rate scadente*”, ar căpăta iremediabil un sens juridic nou. Or, astfel cum am indicat la punctele 89-93 din prezentele concluzii, un asemenea rezultat nu este permis de „blue pencil test”, astfel cum a fost interpretat de jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) și cum a fost evocat de Tribunal Supremo (Curtea Supremă). Prin urmare, întrucât condițiile prevăzute de această normă nu sunt îndeplinite, trebuie să concluzionăm că procedura propusă de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu este o „divizare” a clauzei în litigiu, ci o „reducere/modificare salvatoare” a acesteia, care implică rescrierea sa.

90 Această clauză este transcrisă la punctul 95 din prezentele concluzii.

91 În schimb, situația ar fi aceasta în cazul clauzei în litigiu în cauza C-179/17, care prevede: „În pofida duratei stipulate a prezentului contract, banca creditoare poate declara împrumutul exigibil, considerând contractul reziliat, iar datoria ca fiind exigibilă anticipat în întregime, în special în cazul neplății la scadență [*a uneia*,] [a] mai multor sau [a] tuturor ratelor stabilite în cea de a doua clauză (referitoare la amortizare)”. Această clauză îndeplinește prima condiție a „blue pencil test”, întrucât fiecare tip de neplată (una, mai multe sau toate) poate fi luată în considerare separat.

92 Un astfel de caz ar fi: „[…] a) [*Neplata oricărei rate scadente reprezentând dobânzi sau capital*] […]; b) […]; c) […]”.

93 Cum este, în opinia noastră, cazul clauzei în litigiu în cauza C-179/17.

102. Pentru a prezerva finalitatea acestei clauze, ar trebui introdusă o normă nouă sau diferită de norma inițială, ceea ce „blue pencil test” nu admite, astfel cum recunoaște chiar Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în decizia de trimitere. Din moment ce clauza nu poate fi pusă în aplicare în lipsa aplicării unei dispoziții de drept național cu caracter supletiv, precum articolul 693 alineatul 2 din LEC, ni se pare clar că modificarea avută în vedere de instanța de trimitere nu se poate limita la „o simplă tăietură cu carioca”, astfel cum impune „blue pencil test”.

103. În orice caz, reamintim în această privință că, în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, modificarea salvatoare este exclusă de jurisprudența Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) [94], evocată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă). Reiese din cuprinsul punctului 93 din prezentele concluzii că acest tip de modificare nu ar avea efect descurajator și că nu revine instanței de fond sarcina de a găsi o soluție care să fie admisibilă [95].

104. După ce s-a constatat că procedura propusă de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în cauza C-70/17 nu este o „divizare” a clauzei în litigiu, ci o „modificare salvatoare” a acesteia, trebuie examinată în continuare, în cadrul primei întrebări preliminare, problema fundamentală dacă dreptul Uniunii se opune modificării, propusă de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), a unei clauze privind exigibilitatea anticipată al cărei caracter abuziv a fost constatat de instanța națională.

2) Se păstrează finalitatea clauzei în litigiu, în lumina jurisprudenței Curții, în lipsa referirii la numărul de rate lunare neonorate care permite punerea sa în aplicare?

105. În primul rând, potrivit jurisprudenței amintite la punctul 66 din prezentele concluzii, este de competența instanței naționale să se pronunțe cu privire la caracterul abuziv al unei clauze contractuale [96]. În cadrul acestei examinări a caracterului abuziv menționat, instanța națională trebuie să înceapă prin a stabili ce poate fi considerat drept o clauză [97], și anume o obligație contractuală diferită de restul prevederilor contractului și care poate face obiectul unei examinări individualizate a eventualului său caracter abuziv. Această examinare prealabilă este indispensabilă în măsura în care, potrivit jurisprudenței Curții citate la punctul 75 din prezentele concluzii, după ce au constatat și au declarat caracterul abuziv al acesteia (etapa controlului privind aprecierea sau calificarea clauzei) [98], instanțele naționale au obligația de a exclude aplicarea unei clauze contractuale abuzive pentru ca aceasta să nu producă efecte obligatorii în ceea ce privește consumatorul, fără a avea posibilitatea să modifice conținutul acesteia (etapa controlului cu privire la consecințele constatării caracterului abuziv al clauzei) [99]. Astfel, contractul trebuie să continue să existe, în principiu, fără nicio altă modificare decât cea rezultată din eliminarea clauzelor abuzive, în măsura în care, în conformitate cu normele dreptului intern, o astfel de menținere a contractului este posibilă *din punct de vedere juridic* [100].

106. În al doilea rând, trebuie amintit că din decizia de trimitere a Tribunal Supremo (Curtea Supremă) reiese că referirea la *„oricare rată scadentă”* constituie o condiție esențială și indispensabilă punerii în aplicare a clauzei privind exigibilitatea anticipată. În consecință, considerăm că *finalitatea clauzei nu se păstrează în lipsa unei referiri precise la numărul de rate lunare neonorate care permite*

94 A se vedea punctul 89 din prezentele concluzii.

95 Aceleași considerații se aplică în privința clauzei în litigiu în cauza C-179/17.

96 A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2010, VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, EU:C:2010:659, punctul 44), și Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 22). A se vedea de asemenea Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 66), și Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 57).

97 Cu privire la diferența dintre aprecierea/calificarea referitoare la caracterul abuziv al clauzei și consecințele care trebuie deduse din această apreciere/calificare, a se vedea punctul 65 și următoarele din prezentele concluzii.

98 A se vedea punctul 66 și următoarele din prezentele concluzii.

99 A se vedea punctul 72 și următoarele din prezentele concluzii.

100 În special, cu privire la menținerea contractului din punct de vedere juridic, a se vedea jurisprudența citată la nota de subsol 69 din prezentele concluzii.

punerea sa în aplicare, aspect a cărui verificare revine instanței de trimitere [101]. În plus, deși, potrivit jurisprudenței Curții, instanțele naționale sunt obligate pur și simplu să nu aplice clauzele considerate abuzive, condiția care poate declanșa exigibilitatea anticipată a întregului împrumut devine în acest caz, în opinia noastră, inoperantă. Prin urmare, întreaga clauză ar fi în mod necesar lipsită de efecte.

107. În al treilea rând, precizăm că o astfel de clauză, care prevede exigibilitatea anticipată a întregului sold în cazul neplății oricărei rate scadente, nu îndeplinește condițiile enunțate de Curte în Hotărârile Aziz și Banco Primus [102], ținând seama de faptul că clauza în litigiu nu constituie o neîndeplinire a obligațiilor suficient de gravă în ceea ce privește durata și suma împrumutată. În orice caz, nu trebuie uitat, astfel cum a amintit în mod întemeiat Comisia, că, în cazul în care, în conformitate cu această jurisprudență, condiția menționată mai sus (referirea la „orice rată scadentă") ar fi declarată abuzivă și, în consecință, nu ar fi aplicată, elementul rămas, respectiv simpla posibilitate de a declara exigibil întregul sold [103], ar fi nu numai lipsită de efecte practice, dar ar fi de asemenea *atât de abstractă* încât nu ar permite instanței naționale să examineze dacă îndeplinește condițiile enumerate de Curte în Hotărârea Banco Primus [104] și amintite la punctul 69 din prezentele concluzii.

108. Amintim de asemenea că momentul exact în care posibilitatea de reziliere anticipată este exercitată de instituția bancară este o chestiune de fapt care este lipsită de pertinență în vederea examinării unei clauze care privește neplata unei singure rate lunare. Ceea ce trebuie să se stabilească în speță nu este aspectul dacă comportamentul comercial al băncii a fost abuziv, ci dacă o clauză contractuală este abuzivă. Spre deosebire de ceea ce reiese din decizia de trimitere în cauza C-70/17 [105], un comportament comercial rezonabil într-un cadru contractual abuziv nu poate priva de utilitate constatarea instanței cu privire la caracterul abuziv al clauzelor unui contract [106]. Acest lucru este valabil cu atât mai mult în cazul în care tocmai clauza în discuție este aceea care permite băncii să solicite întreaga sumă datorată în cadrul unei executări ipotecare ca urmare a neplății unei singure rate scadente reprezentând capital și dobânzi.

109. Ținând seama de ceea ce precedă, considerăm că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că se opune posibilității unei instanțe naționale care a constatat caracterul abuziv al unei clauze contractuale care permite să se declare exigibilitatea anticipată a unui contract de împrumut ipotecar, printre altele în cazul neplății unei singure rate lunare, de a menține validitatea parțială a acestei clauze prin intermediul simplei eliminări a cauzei de exigibilitate care o face să devină abuzivă.

101 Astfel, la data încheierii contractelor de împrumut ipotecar în discuție (2005 și 2008), articolul 693 alineatul 2 din LEC avea următorul cuprins: „[s]e poate solicita întreaga sumă datorată cu titlu de capital și de dobânzi dacă s-a convenit declararea exigibilității integrale în cazul neplății uneia dintre ratele scadente convenite și cu condiția ca acest acord să fie înscris în registrul cadastral". În consecință, această dispoziție prevedea posibilitatea de a solicita, *prin intermediul procedurii de executare ipotecară*, „întreaga sumă datorată cu titlu de capital și de dobânzi", *cu condiția* ca i) clauza sau *acordul* privind exigibilitatea anticipată *să fie înscris* în registrul cadastral și ca ii) exigibilitatea anticipată să fie condiționată de „neplata *uneia* dintre ratele scadente convenite". A se vedea în acest sens nota de subsol 21 din Concluziile noastre prezentate în cauza C-486/16.

102 Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 73), și Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 66). A se vedea de asemenea punctul 69 din prezentele concluzii.

103 După scindarea propusă de instanța de trimitere, această clauză are următorul cuprins: „neplata de rate scadente reprezentând dobânzi sau capital […]".

104 Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 73), și Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 66).

105 A se vedea punctul 26 din prezentele concluzii.

106 În această privință, a se vedea punctul 118 din prezentele concluzii.

5. Cu privire la a doua întrebare din cauza C-70/17 și la prima întrebare din cauza C-179/17: posibilitatea de a continua procedura de executare ipotecară prin aplicarea supletivă a unei dispoziții naționale, precum articolul 693 alineatul 2 din LEC

110. Prin intermediul celei de a doua întrebări preliminare din cauza C-70/17 și al primei întrebări preliminare din cauza C-179/17, care trebuie analizate împreună, instanțele de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretate în sensul că se opun unei jurisprudențe naționale potrivit căreia, atunci când caracterul abuziv al clauzei referitoare la exigibilitatea anticipată a fost constatat de o instanță națională, procedura specială de executare ipotecară inițiată în urma aplicării clauzei menționate poate continua totuși prin aplicarea supletivă a unei dispoziții de drept național, precum articolul 693 alineatul 2 din LEC, în măsura în care această procedură poate fi mai favorabilă consumatorilor decât executarea unei hotărâri de condamnare pronunțate în cadrul procedurii pe fond.

111. Înainte de a aborda acest aspect, amintim mai întâi că rezultă printre altele din răspunsul pe care îl propunem la prima întrebare din cauza C-70/17 că, chiar dacă partea „infectată” a clauzei în litigiu în cauza C-179/17 poate fi tăiată fără alte modificări, iar rezultatul este comprehensibil, această clauză rămâne indivizibilă din perspectiva cerințelor prevăzute de „blue pencil test” citat de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) [107]. Astfel, după eliminarea părții abuzive, această clauză nu își păstrează sensul juridic inițial. Astfel, prin referirea generală la „[…] neplata la scadență [*a uneia*], [a] mai multor sau [a] tuturor ratelor stabilite”, sensul juridic al clauzei se schimbă iremediabil. Prin urmare, se poate deduce din lectura clauzei astfel scindate/modificate numărul exact de rate lunare care trebuie să nu fie onorate pentru ca creditorul să se poată prevala de exigibilitatea anticipată a contractului de împrumut ipotecar? În opinia noastră, singurul răspuns posibil este următorul: „cel puțin două rate”, ceea ce ar face totuși ca clauza să devină abuzivă din perspectiva cerințelor Hotărârii Aziz, amintite la punctul 107 de mai sus. Astfel, în cazul scindării, finalitatea clauzei în litigiu aflate la originea cauzei C-179/17 este compromisă, iar aceasta devine inoperantă în cazul în care condiția de care depinde punerea sa în aplicare (acordul și referirea la „o” rată scadentă înscrise în registrul cadastral), care permite, în speță, continuarea – și, dacă este cazul, inițierea – procedurii de executare ipotecară, devine lipsită de efect. Ar fi lipsit de sens, din punct de vedere juridic, să se prevadă pentru creditor o posibilitate care ar fi pur ipotetică („mai multe rate scadente”) și nu poate fi pusă în aplicare în practică [108].

112. Astfel, pentru a putea deduce numărul de rate lunare neonorate necesare în vederea exigibilității anticipate, ar trebui, astfel cum sugerează Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în jurisprudența sa, să fie aplicată o dispoziție națională. Or, potrivit jurisprudenței Curții, acest lucru nu este posibil, în principiu, decât în condițiile avute în vedere în Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai [109], și anume ca contractul să nu poată continua să existe după eliminarea clauzei abuzive și ca norma de drept național care o înlocuiește să aibă un caracter supletiv.

107 A se vedea notele de subsol 91 și 93 din prezentele concluzii.

108 A se vedea nota de subsol 101 din prezentele concluzii.

109 Hotărârea din 30 aprilie 2014 (C-26/13, EU:C:2014:282).

a) Contractele de împrumut ipotecar în discuție pot continua să existe din punct de vedere juridic după eliminarea clauzelor abuzive în litigiu?

113. În ceea ce privește aspectul hotărâtor pentru soluționarea litigiilor principale, dezbătut în ședință în urma unei întrebări adresate de Curte cu răspuns oral, referitor la consecințele în dreptul spaniol ale eliminării clauzei privind exigibilitatea anticipată asupra existenței și executării garanției ipotecare, Abanca a arătat că, în general, contractul de împrumut continuă să existe, simpla eliminare a clauzei abuzive neputând conduce la nulitatea acestuia. Totuși, astfel cum au susținut atât aceasta din urmă, cât și Bankia, garanția ipotecară poate fi afectată în mod substanțial, în măsura în care creditorul pierde beneficiul procedurii de executare ipotecară pentru a pune în aplicare garanția.

114. Guvernul spaniol a arătat în observațiile sale scrise, pe de o parte, că, dacă se consideră că clauza din contractul de împrumut rezidă în constituirea unui drept real de ipotecă, iar acest drept real este afectat de eliminarea clauzei, contractul de împrumut însuși nu poate continua să existe. Acesta a adăugat, pe de altă parte, că, chiar dacă s-ar considera că contractul de împrumut poate continua să existe după eliminarea clauzei privind exigibilitatea anticipată, o asemenea eliminare „face ca contractul de împrumut să devină prea oneros pentru entitatea bancară”, în măsura în care „aceasta o obligă să recurgă la o procedură pe fond *pentru a rezilia contractul*, apoi la o procedură de executare generală pentru a recupera datoria”. Prin urmare, acest guvern ridică problema dacă, în aceste condiții, instituția bancară ar fi acordat un împrumut fără garanție ipotecară.

115. Trebuie arătat că Tribunal Supremo (Curtea Supremă) indică în decizia sa de trimitere că, în ordinea juridică spaniolă, dreptul de ipotecă conferă titularului acestuia nu numai posibilitatea de a solicita vânzarea silită a bunului ipotecat în cadrul unei proceduri speciale de executare, ci și un drept de preferință asupra acestui bun (articolele 1923 și 1927 din Codul civil) și un drept de executare separată în cazul insolvenței debitorului (constatată pe cale judiciară). Acesta adaugă de asemenea că nulitatea clauzei privind exigibilitatea anticipată nu presupune dispariția completă a prerogativelor creditorului ipotecar, ci *restrânge* prerogativa esențială a dreptului de ipotecă, și anume cea care permite creditorului să solicite vânzarea silită a bunului ipotecat pentru a acoperi din prețul obținut suma datorată (articolul 1858 din Codul civil). Reiese din cele de mai sus că, în pofida restricției care rezultă pentru executarea garanției, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu repune în discuție existența în continuare a contractului de împrumut după eliminarea clauzei privind exigibilitatea anticipată [110]. Pe de altă parte, această instanță nu menționează în decizia sa de trimitere nici că ar fi obligată să anuleze contractul de împrumut în întregime. În această privință, instanța de trimitere din cauza C-179/17 consideră că „pare evident că un contract de împrumut sau de credit poate continua să existe fără clauza privind exigibilitatea anticipată”.

116. În primul rând, trebuie amintit, astfel cum reiese din jurisprudența citată la punctul 75 din prezentele concluzii, că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede două obligații de rezultat: prima impune ca clauzele abuzive să nu producă niciun efect obligatoriu în ceea ce îl privește pe consumator, motiv pentru care „instanțele naționale au obligația *de a exclude aplicarea [acestora*]”, iar a doua ca statele membre să se asigure că contractul încheiat între profesionist și consumator continuă

110 Tribunal Supremo (Curtea Supremă) menționează că suspendarea procedurii de executare ipotecară, pe lângă pierderea anumitor avantaje pentru debitor, constrânge creditorul să inițieze o procedură pe fond „în vederea declarării exigibilității sau a *rezilierii împrumutului ipotecar* din motivul neîndeplinirii obligațiilor de către debitor”. Acesta adaugă că, „[c]hiar și în cazul ipotetic în care instituția creditoare ar aștepta toată perioada de rambursare convenită și *nu ar solicita rezilierea contractului*, cuantumul dobânzilor de întârziere datorate de debitor ar fi extrem de ridicat, având în vedere durata lungă de rambursare a acestor contracte”. În consecință, dacă trebuie inițiată o procedură pe fond în vederea declarării rezilierii anticipate a contractului de împrumut ipotecar, pare clar că contractul continuă să existe.

să angajeze părțile „potrivit dispozițiilor sale”, *în cazul în care poate continua să existe „fără clauzele abuzive”* [111]. În consecință, reiese din această jurisprudență că criteriul menținerii contractului trebuie apreciat *numai pe plan juridic*, „în măsura în care, în conformitate cu normele dreptului intern, o astfel de menținere a contractului este posibilă *din punct de vedere juridic*” [112].

117. În acest context, chiar dacă înțelegem preocupările care stau la baza interpretării propuse de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), trebuie să subliniem că nu este vorba despre a ține seama de considerații precum aspectul dacă banca ar fi acordat sau nu ar fi acordat un împrumut fără garanție ipotecară sau care ar fi, pentru creditor, consecințele eliminării unei clauze abuzive [113], ci despre aspectul *dacă contractul este anulat sau nu potrivit dreptului național*.

118. În al doilea rând, nu trebuie uitat că, în Hotărârea Banco Primus [114], Curtea a declarat că, în scopul de a asigura efectul disuasiv al articolului 7 din Directiva 93/13, prerogativele instanței naționale referitoare la constatarea unei clauze abuzive nu pot depinde de aplicarea sau nu, în practică, a acestei clauze. În acea cauză, Curtea a statuat că aspectul dacă clauza a fost sau nu aplicată efectiv era lipsit de pertinență în ceea ce privește stabilirea caracterului său abuziv. În speță, faptul că pragul a fost stabilit la trei rate lunare în loc de una este de asemenea lipsit de pertinență.

119. Astfel, în Hotărârea Banco Primus, Curtea a mai precizat că, „[î]n aceste condiții […], împrejurarea că, în speță, profesionistul s-a conformat, în practică, prevederilor articolului 693 alineatul 2 din LEC și a inițiat procedura de executare ipotecară numai după neplata a șapte rate lunare, iar nu, astfel cum prevede clauza 6 bis din contractul în discuție în litigiul principal, în urma oricărei neplăți, *nu poate scuti instanța națională de obligația sa de a deduce toate consecințele care decurg din caracterul eventual abuziv al acestei clauze*” [115]. Curtea a statuat, astfel, că „Directiva 93/13 trebuie interpretată în sensul că se opune unei interpretări jurisprudențiale a unei dispoziții de drept național care reglementează clauzele de exigibilitate imediată a contractelor de împrumut, precum articolul 693 alineatul 2 din LEC, care interzice instanței naționale care a constatat caracterul abuziv al unei asemenea clauze contractuale să o declare nulă și să o înlăture în cazul în care, în practică, profesionistul nu a aplicat-o, ci a respectat condițiile prevăzute de această dispoziție de drept național” [116]. Prin urmare, respectarea articolului 693 alineatul 2 din LEC în practica comercială a băncilor nu poate remedia nulitatea acestei clauze prin înlocuirea acesteia cu articolul menționat, în sensul punctelor 80-84 din Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai [117].

120. Rezultă din ceea ce precedă că excepția de la regula generală, stabilită în Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai menționată, potrivit căreia Curtea permite completarea contractului prin înlocuirea clauzei abuzive cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv, pentru a putea fi menținut contractul, nu se aplică în speță, întrucât clauzele în litigiu nu conduc la nulitatea contractelor de împrumut în ansamblu. Astfel, spre deosebire de situația care era în discuție în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea Kásler și Káslerné Rábai menționată, dacă în prezentele cauze contractele de

111 Amintim din nou că al douăzeci și unulea considerent al Directivei 93/13 prevede că „clauzele abuzive […] *nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să creeze obligații pentru părți prin acele clauze, în cazul în care poate continua să existe fără dispozițiile abuzive*”. A se vedea de asemenea Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctele 64 și 65).

112 În special, cu privire la menținerea contractului din punct de vedere juridic, a se vedea jurisprudența citată la nota de subsol 69 din prezentele concluzii.

113 Reiese din observațiile scrise ale guvernului spaniol că eliminarea clauzei în litigiu ar face ca relația juridică să devină prea oneroasă pentru entitatea bancară, întrucât aceasta ar fi obligată să recurgă mai întâi la o procedură pe fond pentru a rezilia contractul, apoi la o procedură de executare generală pentru a recupera datoria. A se vedea în această privință considerațiile expuse la punctele 54 și 57-58 din Concluziile noastre prezentate în cauzele C-92/16 și C-167/16.

114 Hotărârea din 26 ianuarie 2017 (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 73).

115 Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 74). Sublinierea noastră. A se vedea de asemenea Concluziile noastre prezentate în cauza Banco Primus (C-421/14, EU:C:2016:69, punctul 85).

116 Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 75).

117 Hotărârea din 30 aprilie 2014 (C-26/13, EU:C:2014:282).

împrumut pot continua să existe fără clauza privind exigibilitatea anticipată și, în consecință, instanța națională nu este obligată să declare nulitatea contractului în ansamblu, nu este necesar să fie aplicată o dispoziție de drept național cu caracter supletiv pentru a evita ca *consumatorul* să fie expus „unor consecințe deosebit de prejudiciabile”.

b) Cu privire la aplicarea supletivă a articolului 693 alineatul 2 din LEC

121. În ceea ce privește aplicarea articolului 693 alineatul 2 din LEC, nu reiese din decizia de trimitere a Tribunal Supremo (Curtea Supremă) că această dispoziție are un caracter supletiv. Astfel, simpla lectură a acestei dispoziții permite să se constate că este necesar un acord explicit între părți pentru a permite aplicarea sa și că, în consecință, dispoziția menționată nu poate fi aplicată în lipsa unui asemenea acord. În schimb, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) face referire la posibilitatea de a aplica această dispoziție în „mod supletiv” fără a se pronunța cu privire la aspectul dacă aceasta are sau nu caracter supletiv. În orice caz, revine instanței naționale sarcina de a aprecia dacă o astfel de dispoziție are sau nu caracter supletiv.

122. Trebuie amintită, în această privință, hotărârea pronunțată de Curte, întrunită în Marea Cameră, în cauzele în care s-a pronunțat Hotărârea Gutiérrez Naranjo și alții [118], care privea „clauze-prag” utilizate de bănci în cadrul unor contracte de împrumut ipotecar încheiate cu consumatorii. Același Tribunal Supremo (Curtea Supremă) constatase caracterul abuziv al acestor clauze, precum și nulitatea lor ca urmare a lipsei lor de transparență cauzate de o informare insuficientă a împrumutaților cu privire la consecințele concrete ale aplicării lor practice. Totuși, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) statuase că clauzele-prag erau legale în sine și limitase retroactivitatea efectelor declarării nulității acestor clauze [119]. Întrebările preliminare adresate Curții de o altă instanță spaniolă priveau aspectul dacă limitarea în timp a efectelor restitutorii legate de constatarea pe cale judecătorească a caracterului abuziv al acestor clauze doar la sumele plătite în mod nejustificat ulterior pronunțării deciziei care a constatat pe cale judecătorească acest caracter abuziv era sau nu compatibilă cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13. Curtea a răspuns că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că este necesar să se considere, în principiu, că o clauză contractuală declarată abuzivă *nu a existat niciodată*, astfel încât aceasta nu poate avea efect în ceea ce îl privește pe consumator.

123. Prin urmare, constatarea pe cale judecătorească a caracterului abuziv al unei astfel de clauze trebuie, în principiu, să aibă drept consecință *restabilirea în drept și în fapt a situației în care s-ar găsi consumatorul în lipsa clauzei respective*. De asemenea, Curtea a statuat că, deși revine statelor membre, în temeiul dreptului lor național, sarcina de a defini condițiile în care are loc constatarea caracterului abuziv al unei clauze conținute într-un contract și în care se materializează efectele juridice concrete ale acestei constatări, nu este mai puțin adevărat că o astfel de constatare trebuie să permită *restabilirea în drept și în fapt a situației în care s-ar găsi consumatorul în lipsa acestei clauze abuzive*, mai concret prin instituirea unui drept la restituirea avantajelor dobândite în mod nejustificat, în detrimentul său, de către profesionist în temeiul respectivei clauze abuzive [120].

124. Trebuie să concluzionăm că din această jurisprudență rezultă că se consideră că o clauză abuzivă declarată nulă nu a existat niciodată și nu a produs niciun efect. Astfel, aplicarea în speță a articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 ar avea drept consecință practică, astfel cum a subliniat Comisia în observațiile sale scrise, că, atunci când instanța națională constată nulitatea clauzei privind exigibilitatea anticipată, procedura de executare ipotecară nu ar putea fi inițiată sau, în cazul în care a fost inițiată, nu ar putea fi continuată, din moment ce acordul părților și referirea la o rată scadentă înscrise în

118 C-154/15, C-307/15 și C-308/15, EU:C:2016:980.

119 Astfel, acesta a stabilit obligația de restituire către consumatori cu începere nu de la data încheierii contractelor în litigiu, ci de la data hotărârilor judecătorești prin care fusese constatată nulitatea clauzelor.

120 Hotărârea din 21 decembrie 2016, Gutiérrez Naranjo și alții (C-154/15, C-307/15 și C-308/15, EU:C:2016:980, punctele 61 și 66).

registrul cadastral au fost declarate abuzive și, prin urmare, nule și lipsite de efecte. Trebuie menționat de asemenea că, în cazul în care nulitatea clauzei ar putea fi remediată prin aplicarea numărului minim de trei rate lunare, stabilit la articolul 693 alineatul 2 din LEC, aceasta ar însemna, *de facto*, a permite instanțelor naționale să modifice clauza menționată [121]. Or, astfel cum a amintit Curtea în Hotărârea Gutiérrez Naranjo și alții, „instanța națională nu poate fi abilitată să modifice conținutul clauzelor abuzive, în caz contrar riscând să contribuie la eliminarea efectului descurajator pe care îl are asupra profesioniștilor faptul că astfel de clauze abuzive pur și simplu nu sunt aplicate în ceea ce îl privește pe consumator” [122].

125. Rezultă că modificarea propusă de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) este o procedură care implică inevitabil integrarea, rescrierea, modificarea sau reformularea clauzei privind exigibilitatea anticipată. Această modificare a clauzei, pe de o parte, nu este conformă cu cerințele prevăzute de „*blue pencil test*” evocat de însăși instanța de trimitere, aceasta fiind considerată o „modificare salvatoare” inadmisibilă în cadrul Directivei 93/13. Pe de altă parte, această modificare este interzisă în mod expres printr-o jurisprudență constantă și consacrată a Curții până în prezent, ceea ce este hotărâtor pentru răspunsul care urmează să fie dat la întrebările adresate în cadrul prezentelor cauze.

126. În sfârșit, se ridică problema dacă Tribunal Supremo (Curtea Supremă) arată în mod întemeiat că simplul fapt că debitorii consumatori nu ar putea beneficia de avantajele procedurale ale executării ipotecare justifică, în lumina jurisprudenței Curții prezentate la punctele 80-82 din prezentele concluzii, eliminarea clauzelor în litigiu și înlocuirea acestora cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv sau, dacă este cazul, aplicarea în mod supletiv a unei dispoziții care nu are un asemenea caracter [123].

c) Avantajele procedurii de executare ipotecară justifică continuarea executării ipotecare după constatarea caracterului abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată?

127. Reamintim că din cel de al cincilea motiv al deciziei de trimitere a Tribunal Supremo (Curtea Supremă) reiese că avantajele procedurale ale executării ipotecare de care beneficiază debitorii consumatori ar permite instanțelor naționale să justifice continuarea acestei proceduri după constatarea caracterului abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată.

128. În această privință, Comisia arată în observațiile sale scrise că Tribunal Supremo (Curtea Supremă), în hotărârea sa din 18 februarie 2016, citată de asemenea în decizia sa de trimitere, a indicat că, *„prin urmare, nu se poate susține în mod necondiționat și în toate cazurile că decizia de a continua executarea ipotecară este mai prejudiciabilă pentru consumator”* [124]. Comisia a concluzionat că „a nu putea afirma fără rezerve” că continuarea executării ipotecare este prejudiciabilă pentru consumator nu echivalează, în ceea ce privește gradul de certitudine, cu a afirma că continuarea executării ipotecare este în mod clar mai avantajoasă pentru consumator în toate cazurile. Prin urmare, afirmația potrivit căreia continuarea executării ipotecare ar fi în interesul consumatorului este cel puțin îndoielnică și

121 Instanța de trimitere din cauza C-179/17 arată că, „chiar în cazul în care, în pofida celor expuse la punctul anterior, aplicarea supletivă a articolului 693 alineatul 2 din LEC ar fi considerată ca fiind posibilă *in abstracto*, apare o nouă problematică: această dispoziție prevede literalmente că „[s]e poate solicita întreaga sumă datorată cu titlu de capital și de dobânzi *dacă s-a convenit declararea exigibilității integrale* în cazul neplății a cel puțin trei rate lunare […] și cu condiția ca această prevedere să fie inclusă în actul de constituire a creditului”. Altfel spus, existența unui acord este una dintre condițiile fundamentale prevăzute de această dispoziție. Desigur, a existat un acord la încheierea contractului, însă tocmai acesta a fost declarat abuziv și nul și, prin urmare, nu este valabil (acesta a fost exclus din contract și este considerat nescris). Pare, astfel, evident că articolul 693 alineatul 2 din LEC se referă la existența unui acord valid și eficace, iar nu la un acord abuziv, nul și lipsit de efecte. În caz contrar, *dacă se consideră că este irelevant dacă acordul este sau nu abuziv, se ajunge la soluția absurdă potrivit căreia, în conformitate cu jurisprudența în discuție, exigibilitatea anticipată ar fi întotdeauna posibilă independent de conținutul (și de caracterul potențial abuziv) al clauzei contractuale. Legislația privind protecția consumatorilor ar fi vidată de conținut* și se pare că protecția conferită de aceasta s-ar diminua în mod considerabil”. Sublinierea noastră. A se vedea punctele 17, 34, 111 și 121, precum și nota de subsol 101 din prezentele concluzii. A se vedea de asemenea punctul 55 din Concluziile noastre prezentate în cauza C-486/16.

122 Hotărârea din 21 decembrie 2016, Gutiérrez Naranjo și alții (C-154/15, C-307/15 și C-308/15, EU:C:2016:980, punctul 60).

123 Amintim, în această privință, că revine instanței naționale sarcina de a se pronunța cu privire la aspectul dacă o dispoziție națională are sau nu are caracter supletiv.

124 A se vedea punctul 8 din cel de al doilea motiv de recurs al deciziei menționate.

depinde de împrejurările concrete ale fiecărui caz. Comisia a adăugat că, în măsura în care consumatorii sunt cei care au contestat clauzele privind exigibilitatea anticipată care permit băncilor să recurgă la executarea ipotecară, are sens să se presupună că consumatorii care inițiază o asemenea acțiune sunt asistați pe plan juridic și că încearcă să își protejeze interesele, iar nu să le prejudicieze.

129. Împărtășim punctul de vedere exprimat de Comisie. Chiar dacă, la lectura cadrului juridic expus de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), constatăm noi înșine avantajele procedurale prezentate de procedura de executare ipotecară, avem totuși câteva îndoieli cu privire la faptul că aceste avantaje sunt benefice pentru „toți" consumatorii, fără excepție [125]. În mod evident, Curtea nu poate răspunde la această întrebare, care privește numai dreptul național. Totuși, ni se pare adecvat să ne exprimăm îndoielile în ceea ce privește situația prezentată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), pe care o vom ilustra prin două exemple [126].

130. Să luăm mai întâi cazul unui cuplu tânăr fără copii, „P și M". Amândoi au urmat studii universitare. În anul 2000, aceștia obțin de la o bancă un împrumut ipotecar în vederea achiziționării unei locuințe. Acest împrumut, în valoare de 180 000 de euro, a fost acordat pe o perioadă de 30 de ani. În anul 2007, ei decid să achiziționeze o locuință secundară și obțin un al doilea împrumut ipotecar, în valoare de 80 000 de euro, acordat pe o perioadă de 15 ani. În anul 2012, în plină criză economică, M își pierde locul de muncă, iar cuplul nu mai este în măsură să ramburseze cele două împrumuturi ipotecare. Câteva luni mai târziu, în urma neplății a șapte rate lunare ale primului împrumut, banca depune o cerere de executare ipotecară. Instanța națională, în cadrul controlului referitor la clauzele abuzive, constată caracterul abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată. Totuși, cu ajutorul părinților lor, precum și prin vânzarea reședinței secundare, cuplul reușește, anterior datei vânzării la licitație, să libereze locuința lor principală prin consemnarea sumei exacte pe care o datorau băncii. Acest cuplu ar putea reprezenta grupul de consumatori care ar putea beneficia de avantajele procedurale ale executării ipotecare.

131. Să luăm acum cazul unui cuplu tânăr, „J și L", J lucrează în sectorul construcțiilor, iar L ocupă un post în sectorul serviciilor. În anul 2000, în pofida unor capacități de plată limitate, aceștia obțin de la o bancă un împrumut ipotecar în valoare de 100 000 de euro pentru a finanța achiziția unei locuințe. Acest împrumut a fost acordat pe o perioadă de 26 de ani și reprezintă mai mult de jumătate din veniturile lunare ale acestora. În anii 2004 și 2007 s-au născut cei doi copii ai lor. În anul 2012, în plină criză economică, J își pierde locul de muncă. Acesta beneficiază o perioadă de ajutor de șomaj, însă, la finalul perioadei menționate și cu un singur salariu, cuplul nu mai reușește să facă față obligațiilor sale de rambursare. În urma neplății a zece rate lunare, banca solicită executarea ipotecară. Instanța de executare, în cadrul controlului clauzelor, constată caracterul abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată. Cuplul nu are economii care le-ar permite să libereze bunul prin plata sumei datorate până la data scoaterii la licitație. Având în vedere jurisprudența Curții, instanța națională decide să suspende executarea ipotecară și să adreseze acesteia întrebări preliminare.

132. În acest al doilea caz, trebuie să se considere că cuplul poate beneficia de avantajele executării ipotecare? Un răspuns afirmativ s-ar întemeia pe ideea că acesta este în măsură să plătească ratele datorate și, prin urmare, să libereze bunul imobiliar, ceea ce nu este cazul. În afara acestor avantaje procedurale de care, având în vedere situația sa economică precară, cuplul nu va putea probabil să beneficieze, acesta are, de exemplu, posibilitatea de a-și renegocia datoria în etapa procedurii de executare ipotecară? Considerăm că răspunsul este negativ.

125 Reiese din dosar că în hotărârile Tribunal Supremo (Curtea Supremă) din 23 decembrie 2015 și din 18 februarie 2016, citate anterior la punctul 26 din prezentele concluzii, magistratul Francisco Javier Orduña Moreno a prezentat opinii separate și s-a pronunțat cu privire la incompatibilitatea acestor hotărâri ale Tribunal Supremo (Curtea Supremă) cu dreptul Uniunii. Disponibile la http://www.poderjudicial.es/search/openDocument/d9586b9875f1d9f4. A se vedea p. 8-17. A se vedea de asemenea punctul 26 din Concluziile noastre prezentate în cauzele C-92/16 și C-167/16, precum și nota de subsol 21 din Concluziile noastre prezentate în cauza C-486/16.

126 Astfel, ideea acestui *prim exemplu* s-a conturat în ședință, atunci când guvernul spaniol, pentru a ilustra dezavantajele procedurii pe fond pentru consumator, a făcut referire la un caz ipotetic similar.

133. În orice caz și independent de posibilitatea consumatorului de a beneficia, dacă este cazul, de avantajele procedurii de executare ipotecară, în opinia noastră, este incontestabil că, ținând seama de jurisprudența Curții referitoare la domeniul de aplicare al constatării caracterului abuziv al unei clauze privind exigibilitatea anticipată, amintită la punctele 65-82 din prezentele concluzii, incidența unor astfel de avantaje asupra răspunsului care urmează să fie dat la întrebările pe care le examinăm și care privesc consecințele care trebuie deduse din constatarea caracterului abuziv al clauzei în litigiu pare cel puțin incertă. În consecință, în lumina acestei jurisprudențe, considerăm că instanța națională care a constatat caracterul abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată nu poate iniția sau, dacă este cazul, nu poate continua, în pofida acestei constatări, o executare ipotecară inițiată împotriva debitorului consumator, chiar dacă apreciază că procedura menționată îi este mai favorabilă acestuia.

d) Cu privire la posibilitatea de a informa consumatorul despre avantajele referitoare la continuarea executării ipotecare: Hotărârea Pannon GSM

134. Astfel cum am arătat la punctul 128 din prezentele concluzii, nu reiese din decizia de trimitere a Tribunal Supremo (Curtea Supremă) că continuarea executării ipotecare inițiate în temeiul unei clauze abuzive privind exigibilitatea anticipată prezintă în toate cazurile avantaje pentru consumatorul debitor. În ipoteza în care instanța națională ar considera totuși că consumatorul poate beneficia de avantajele menționate, aceasta ar fi obligată să îl informeze. Consumatorul, după consultarea avocatului său, și-ar putea manifesta intenția de a nu se prevala de caracterul abuziv și neobligatoriu al clauzei menționate, precum în primul nostru exemplu, referitor la cuplul „P și M”.

135. Amintim în această privință că Curtea, în Hotărârea Pannon GSM, după ce a amintit că instanța națională are obligația să asigure efectul util al protecției urmărite prin dispozițiile Directivei 93/13, a declarat că, în exercitarea obligației de a examina din oficiu clauzele abuzive, „instanței naționale nu i se impune totuși, în temeiul directivei [menționate], să înlăture aplicarea clauzei în discuție în cazul în care consumatorul, după ce instanța l-a informat, înțelege să nu invoce caracterul abuziv și neobligatoriu” [127]. În Hotărârea Banif Plus Bank, Curtea a confirmat această hotărâre și a precizat că posibilitatea acordată consumatorului de a se exprima cu privire la acest aspect îndeplinește și obligația pe care o are instanța națională de a ține seama, dacă este cazul, de voința exprimată de consumator atunci când, conștient de caracterul neobligatoriu al unei clauze abuzive, indică totuși că se opune ca ea să nu fie aplicată, dând astfel un consimțământ liber și clar cu privire la clauza în discuție [128].

136. În temeiul tuturor considerațiilor care precedă, propunem să se răspundă la cea de a doua întrebare preliminară din cauza C-70/17 și la prima întrebare din cauza C-179/17 că articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretate în sensul că se opun unei jurisprudențe naționale potrivit căreia, atunci când o instanță națională constată caracterul abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată, procedura de executare ipotecară inițiată în urma aplicării clauzei menționate poate totuși să continue prin aplicarea supletivă a unei dispoziții de drept național precum articolul 693 alineatul 2 din LEC, în măsura în care această procedură poate fi mai favorabilă consumatorilor decât executarea unei hotărâri de condamnare pronunțate în cadrul procedurii pe fond, cu excepția cazului în care consumatorul, după ce a fost informat în mod corespunzător cu privire la caracterul neobligatoriu al clauzei de către instanța națională, își exprimă consimțământul liber și clar și își manifestă intenția de a nu se prevala de caracterul abuziv și neobligatoriu al unei astfel de clauze.

127 Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punctul 33).

128 Hotărârea din 21 februarie 2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, punctele 27 și 35).

6. Cu privire la a doua și la a treia întrebare din cauza C-179/17

137. Având în vedere propunerea noastră de răspuns la prima întrebare preliminară, considerăm că nu este necesar să se răspundă la a doua și la a treia întrebare, care privesc interpretarea dreptului spaniol, care trebuie efectuată de instanța națională.

C. Observație finală

138. Dorim să formulăm o ultimă observație. Astfel cum reiese din al șaselea considerent al Directivei 93/13, „pentru a facilita instituirea pieței interne și pentru a proteja cetățeanul, în rolul său de consumator, la achiziționarea de bunuri și servicii în temeiul unor contracte care sunt reglementate de legislația unui alt stat membru decât statul său membru, este esențial să se elimine clauzele abuzive în aceste contracte”. Suntem convinși că soluția propusă are meritul de a prezerva construcția, astăzi solidă și coerentă, a protecției consumatorilor și, prin urmare, de a consolida piața internă. Din acest motiv și pentru toate motivele care precedă, invităm Curtea să își confirme jurisprudența.

VI. Concluzie

139. Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, propunem Curții să răspundă la întrebările adresate de Tribunal Supremo (Curtea Supremă, Spania) și de Juzgado de Primera Instancia nr. 1 de Barcelona (Tribunalul de Primă Instanță nº 1 din Barcelona, Spania) după cum urmează:

1) În cauza C-70/17:

„Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii trebuie interpretat în sensul că se opune posibilității unei instanțe naționale care a constatat caracterul abuziv al unei clauze contractuale care permite să se declare exigibilitatea anticipată a unui contract de împrumut ipotecar, printre altele în cazul neplății unei singure rate lunare, de a menține validitatea parțială a acestei clauze prin intermediul simplei eliminări a cauzei de exigibilitate care o face să devină abuzivă.”

2) În cauzele C-70/17 și C-179/17:

„Articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii trebuie interpretate în sensul că se opun unei jurisprudențe naționale potrivit căreia, atunci când o instanță națională constată caracterul abuziv al clauzei privind exigibilitatea anticipată, procedura de executare ipotecară inițiată în urma aplicării clauzei menționate poate totuși să continue prin aplicarea supletivă a unei dispoziții de drept național precum articolul 693 alineatul 2 din Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil (Legea 1/2000 privind Codul de procedură civilă) din 7 ianuarie 2000, în versiunea aplicabilă litigiilor principale, în măsura în care această procedură poate fi mai favorabilă consumatorilor decât executarea unei hotărâri de condamnare pronunțate în cadrul procedurii pe fond, cu excepția cazului în care consumatorul, după ce a fost informat în mod corespunzător cu privire la caracterul neobligatoriu al clauzei de către instanța națională, își exprimă consimțământul liber și clar și își manifestă intenția de a nu se prevala de caracterul abuziv și neobligatoriu al unei astfel de clauze.”